

V Ljubljani, v juniju 1919.

POPOTNIK

PEDAGOŠKI IN ZNANSTVEN LIST.

Letnik XL.

Štev. 5.—6.

Vsebina:

Razprave:

1. *H. Schreiner*: Kratak pregled o razvoju slovenske ljudske šole 129
2. *J. Baukart*: Politična naloga šole 147
3. *Dr. Franc Deržanc*: William James. (Dalje.) 150
4. *Pav. Fleré*: Nekaj o učiteljevi pripravi za pouk 158

Iz šolskega dela:

5. *Ivan Tomašič*: Risanje u narodnoj osnovnoj školi 162
6. *F. V.*: Moderna latinska naloga 170
7. *—m—*: Vojni izpiti 170

Razgled:

- A. **Slovstvo**: *Matija Pirc*: Kratka zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov. — *Fran Erjavec*: Naša Istra. (*F. Kranjc*) 171
- B. **Časopisni vpogled**: „Narodno šolstvo“; odgovor g. dr. A. U—u v „Času“ (*Pav. Fleré*) 172
- C. **To in ono**: Anketa za preosnovo srednjih šol. — Načrt okvirnega zakona o učiteljski izobrazbi na Češkem. (—e). — Preosnova šolstva na Poljskem. (*Frančev*). — Zakon o otroškem delu. — Tečaj za učitelje na obrtnih nadaljevalnih šolah. — Francozi o Jugoslovanih. (*F. V.*) 174

Last in založba

Zaveze jugoslovanskega učiteljstva.

Tiska „Učiteljska tiskarna“ v Ljubljani.

Uredništvo „Popotnika“ je prejelo naslednje liste in publikacije :

1. Slovenski učitelj. Glasilo jugoslovanskega krščanskega učiteljstva. — Ljubljana. Leto XX. Štev. 5.
2. Demokracija. Socijalistična revija. — Ljubljana. II. leto. Štev. 1.—3. (Naše zasedeno ozemlje.)
3. Čas. Znanstvena revija „Leonove družbe“. — Ljubljana 1919. XIII. letnik. Štev. 3.—4.
4. Zvonček. List s podobami za slov. mladino. — Ljubljana. Leto XX. Štev. 3.—4.
5. Nastavni Vjesnik. — U Zagrebu. Knjiga XXVII. Svez. 7.—8.
6. Priroda. Popularni časopis prirodoslovnog društva u Zagrebu. God. IX. Broj 4.—5.
7. Pedagogické Rozhledy. — V Praze. 1919. Ročník XXIX. Sešit 1.—2.
8. Škola měštánska. Věstník Zemské Ústřední Jednoty učitelstva měštánských škol českých. — V Praze. 1919. Ročník XXI. Číslo 2, 3. a 5.
9. Časopis učitelek. — Organ zemské Ústřední Jednoty učitelek v Čechách. — V Čáslavi. 1919. Ročník XXVI. Číslo 8.
10. Schaffende Arbeit u. Kunst in der Schule. — Zeitschrift für die praktische Ausgestaltung d. Arbeitsschule und d. Kunsterziehung. — Prag. Jahrg. 7. Heft 5.
11. Die Lehrerfortbildung. — Prag. Jahrg. 4. Heft 5.
12. Blätter für Jugendfürsorge u. Armenwesen. — Graz. 1919. XXIII. Jahrg. Nr. 2—4.
13. Matija Pirc: Kratka zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov. — Maribor 1919.
14. Fran Erjavec: Naša Istra. — V Ljubljani 1919.

Redakcija 5.—6. zvezka se je zaključila dne 1. rožnika 1919.

Izšla je brušura:

Novi prejemki aktivnega in upokoženega učiteljstva, vdov in sirot.

Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo
z dne 14. februarja 1919.

Naročila sprejema

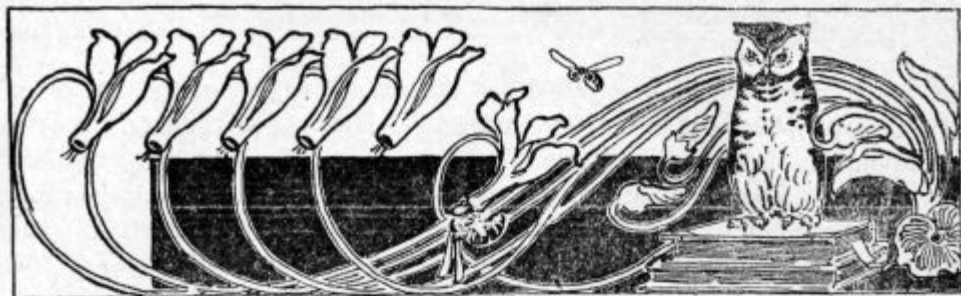
Učiteljska tiskarna v Ljubljani, Frančiškanska ulica šte. 6.

Cena 1 K.

POPOTNIK izhaja 15. dne vsakega meseca v zvezkih in stane na leto 16 K, pol leta 8 K, četrta leta 4 K. Posamezni zvezki stanejo 2 K.

Naročnino in reklamacije sprejema „Zavezin“ blagajnik Fr. Luznar v Kranju. — Rokopise je pošiljati na naslov: Pavel Flerè, okr. šolski nadzornik v Ptuju.

Za uredništvo odgovoren: Anton Sterlekar.

H. SCHREINER:

KRATEK PREGLED O RAZVOJU SLOVENSKE LJUDSKE ŠOLE.

Zgodovino našega šolstva lahko razdelimo v štiri dobe, in sicer: 1. cerkveno dobo, 2. dobo Terezijanskega šolskega ustava, 3. dobo politiškega šolskega ustava, in 4. dobo »nove šole«.

1. **Cerkvena doba** sega od začetka krščanske kulture do leta 1774. V tej dolgi dobi so bile vse šole skoraj izključno cerkvene ustanove in so se nahajale popolnoma pod cerkvenim vplivom.

Mesta, kjer je našla zapadna krščanska kultura svoj prvi dom, so bili samostani. Menihi so gojili kulturo v tihi samoti, ločeni od vsega sveta, znanosti in umetnosti na čast božjo in na korist svojih naslednikov. Samo višji posvetni stanovi so se tuintam udeleževali te kulture; široki sloji ljudstva so stali popolnoma na strani. Njim se je podala le tuintam kaka betvica v župni cerkvi. Samostani so si sami vzgajali svoje naslednike v samostanskih šolah za samostanske in cerkvene poklice. Poleg teh notranjih šol so bile včasih tudi vnanje šole za odlične posvetnike. Za nižje ljudstvo so sčasoma nastale pri vsaki župniji župne ali farne šole. V njih je poučeval izprva župnik mladino v veronauku in cerkvenem petju, včasih pa tudi v čitanju in pisanju; od 14. stoletja naprej tudi v računanju. Od 12. stoletja naprej pa je zaradi obilnih poslov v dušnem pastirstvu navadno prevzel poučevanje začasno ali pa tudi za stalno cerkovnik ali mežnar. Za izobrazbo nižjega ljudstva so poleg župnih šol skrbele tudi v 13. stoletju ustanovljene šole dominikancev in frančiškanov in v 12. stoletju ustanovljeni redovi cistercijancev, premonstratencev in avguštincev. Pouku ženske mladine so se posvečali ženski redovi (benediktinke od 8. stoletja sem). —

Ko so proti koncu 12. stoletja prišla mesta vsled kupčijstva, ki so ga križarske vojne močno povzdignile, k večjemu blagostanju in so se začeli meščani v svoji samostojnosti in imovitosti čutiti kot poseben stan, se je vzbudilo v njih poželenje po višji izobrazbi. Pa tudi med obrtniki se je opazovala v 13. stoletju vsled razvijajočega se obrtništva potreba

in zanimanje za pridobitev višjega znanja. Tako so nastale v 12. in 13. stoletju prve mestne ali občinske šole, ki so jih ustanovljali mestni zastopi. Navadno se pač te šole niso veliko povzdignile nad začetne šole ali nad »nemške pisalne šole« (»deutsche Schriftschule«), t. j. začetne šole, ki so v njih tudi vadili spisje in ki so jih zategadel tudi nazivali »spisovne ali pismene šole« (»Briefschule«). V njih so se učili samo čitanja in pisanja ali pa tudi računanja in drugih za državljansko življenje potrebnih reči. Izjemoma so se povzpele nekatere mestne šole na nekoliko višje stališče. Razen mestnih šol so nastale čestokrat po mestih tudi »zasebne ali zakotne šole«, ki so se skrivale v zakotne ulice, kjer so njihovi razbošeni napisi časih z velikimi obljubami vabili učence.

Reformacijska doba je prinesla v šolstvo novo življenje, toda zanimali so se tačas najbolj za latinske šole. Ljudskim šolam poleg latinskih šol tudi po mestih ni bilo prostora. Župniki, osobito na kmetih, so si pomagali kolikor toliko z verskim poukom po nedeljah, tuintam tudi po delavnikih. Že obstoječe spisovne šole so se bavile največ z verskim poukom, poleg njih pa so se množile zakotne šole. Učitelji, ki so jih sedaj čisto nazivali »šolske sluge«, so bili deloma ponesrečeni učenci latinskih šol, rokodelci, bivši vojaki itd. Njihova plača so bili postranski dohodki pri krstih, porokah ali pa bira poljskih pridelkov. Mnogi učitelji so se pečali s kakim rokodelstvom. Nekateri so se popolnoma vrnili k rokodelstvu, ker jim šolmaštrija ni nič nesla.

Tridesetletna vojna je deželam naše očetnjave v severno stran od Dunava močno škodovala. Šole so izginjale, število učiteljev in njihova plača sta se močno krčila. Ravno tako in še huje so trpele dežele na južni strani Dunava, med njimi osobito tudi naša ožja domovina pod turškimi vojnami. Šolske hiše so bile razdejane, učitelji pregnani ali umorjeni, mnogo selišč upostošenih.

Gmotno stanje učiteljstva je ostalo v 17. stoletju skoraj isto kot na konec srednjega veka. Učitelji so opravljali kot postranski posej opravilo gostilničarja, badarja (ranocelnika), krojača, pekarja, tkalca, lončarja itd. Pravzaprav so bili večinoma rokodelci, ki so opravljali poleg svojega rokodelstva »učiteljsko službo«. Šolska poslopja so bila v 17. stoletju skoraj vsa povprek slaba, večinoma iz lesa sestavljene kolibe. Često je bila šola nastanjena v župnišču ali v cerkvenem prizidku. Največkrat je služila učilnica obenem učitelju za stanovalnico. V večjih krajih je imelo šolsko poslopje več prostorov, a poučevalo se je tudi samo v enem prostoru, ki so se v njem nahajali vsi razredi in so se torej v istem času ukvarjali vsi učitelji.

Poleg šol od gosposke nastavljenih šolmaštrov so bile tudi »ubožne šole«, ki so v njih imeli otroci brezplačni pouk in zakotne šole, ki so močno tekmovalle s šolami pooblaščenih »šolmaštrov«.

V 17. stoletju se je priselil na Avstrijsko tudi red Piaristov, ki so se bavili ne samo s poukom v latinskih šolah, temveč tudi v nižjih šolah in so dosegli lepe uspehe.

Do druge polovice 18. stoletja se na polju našega šolstva pač nič niboljšalo. Leta 1751 je cesarica Marija Terezija od okrožnih glavarjev zahtevala poročilo »in was vor einem Zustande das Schulwesen in denen Städten, Märkten und Dörfern deines Kreises sich befindet, auch ob etwar viele Winkelschulen vorhanden sind?« — Okrožni glavar celjski Anton baron Fürnberg omenja v svojem poročilu,¹⁾ da »v največ krajih sploh ni pouka, ker cerkovniki ne znajo čitati in pisati; v okraju, t. j. zunaj mest in trgov neki ni treba šol ustanavljati, ker ni nobenih dohodkov (zakladov: »ist kein Fundus vorhanden«), da bi vzdržavali šolmaštra, in tudi ne branja večščega cerkovnika; ljudje tudi rabijo otroke, da živino pasejo; pouk je neki ljudem v okraju škodljiv. Mariborski okrožni glavar Makso Žiga pl. Bendel pa tako-le pravi: »Po vaseh in mestih poučujejo šolmaštri mladino v čitanju, pisanju, računanju in v krščanskem nauku, toda kmetovalci zadržujejo svoje otroke rajši k delu, tako da imajo šolmaštri na kmetih malo ali pa nimajo nobenih otrok poučevati«. Njemu se ne zdi potrebno, da bi se šolmaštru dodelili večji dohodki, ko je bilo do sedaj običajno, temveč naj bi župnikovi namestniki in gosposki upravniki pazili, da bi »nastavljali na šolmašterska mesta sposobne osebe (Subjekte)«.

V poročilih župnikov, šolmaštrov in cerkovnikov je splošna tožba o veliki revščini in da ni najti poboljšanja nobenega vira. Učitelji se navadno hvalijo in ustanavljanje novih šol se jim ne zdi potrebno.²⁾

Razen revščine, manjkanja dohodkov za učitelje in primernih šolskih prostorov in osobito tudi pomanjkanja učiteljev je bil torej glavni vzrok

¹⁾ Gl. »Erstes Eingreifen des Staates zur Hebung des niederen Schulwesens in Steiermark unter Maria Theresia, von Direktor Joh. Schmidt.« (Beiträge zur Oesterr. Erziehungs- und Schulgeschichte, herausgegeben von der oesterr. Gruppe der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte, XI. Heft.)

²⁾ Iz zelo zanimivih poročil omenjenega Schmuttovega sestavka navajam samo nekoliko tipičnih podatkov. Sv. Križ pri Veržetu: »V šolo hodi le malo in čisto noben otrok vkljub pridnemu prigovarjanju župnika »weilen sie stockwindisch können, die Kinder nichts deutsch unterrichtet werden.« — Svičina: »Šolmašter je že 34 let tukaj, a dobil je šele 7 ali 8 otrok v pouk. ... dann sind auch die recht gueth Windische hart zur deutschen Instruktion zu bringen.« — Ljutomer: »Samo malo tržanskih in kmečkih otrok, ki se njih starši premožni, obiskuje šolo. Dohodki (učiteljevi): Od cerkve 36 gold. 45 kr., od bratovščine 17 gold. 30 kr., od podružne cerkve v Dolnjem gradu 2 gold. 21 kr. Zbirka: V Novšincih od vsakega kmeta 1 meseno klobaso (3 kr.), povese mo prediva (3 kr.), hlebček sira (3 kr.) — Gosposka Bizeljsko in Kunšperk: »Pod tukajšnja gosposko ni nobenega šolmaštra, »weil alles stockwindisch, in windischer Sprache aber von selbst keine Schulen bestehen.«

slabega stanja šolstva v naših krajih ta, da so bile šole skoraj popolnoma nemške, dočim so bili otroci »stockwindisch«.

Slične so bile razmere na Kranjskem, Koroškem in Primorskem.¹⁾

2. Doba Terezijanskega šolskega ustava. Do 18. stoletja je bila šola, kakor sledi iz gori navedenega, skoraj izključno cerkvena uredba. Leta 1770. je izrekla cesarica Marija Terezija gostokrat navedene besede: »Šola je in ostane državna zadeva (politicum).« Od tega časa se je mahoma podržavilo vesoljno šolstvo. Dne 6. decembra 1774. je potrdila cesarica: »Občni šolski red za nemške normalne, glavne in trivialne šole v vseh c. kr. dednih deželah,« — to je bil naslov prvega šolskega zakona, veljavnega za vse avstrijske dežele.

Po tem novem zakonu je bilo ustanavljati trojne ljudske šole: a) normalke, b) glavne šole in c) trivialke. Normalka naj bi bila v vsaki kronovini ena, v glavnem mestu; ona naj bi bila vzor vsem drugim šolam v kronovini. Glavne šole naj bi se ustanovljale v večjih mestih in pri samostanih tako, da bi prišla, če bi bilo mogoče, vsaj po ena na vsako okrožje. Trivialka pa bi morala priti v vsak župni kraj, pa tudi k podružnicam, če so daleč od župnega kraja. V štirirazrednih normalkah se je imelo učiti: učni jezik (seveda nemški), računanje, pisanje in veronauk in zraven tega tudi nekaj iz prirodoznanstva, zemljepisja, zgodovine, potem tudi latinščina in, to se je posebno poudarjalo, prostoročno in geometrijsko risanje. Na normalkah so se izobraževali tudi učitelji; one so bile torej obenem prva učiteljišča v naši bivši očetnjavi. Učiteljiščnike so poučevali v metodikah; imeli so učne nastope in so se učili spisavati uradne spise. Tečaj za učiteljiščnike je trajal pol leta.

Glavne šole, navadno trirazredne, naj bi v veronauku, v jezikovnem pouku, v računanju in pisanju dosegale iste smotre kakor normalke, v ostalih predmetih pa naj bi se potrudile, da bi kolikor mogoče imele slične uspehe. Tudi tečaji za učiteljiščnike so se v poznejših letih vršili po potrebi tudi na glavnih šolah, ker normalke niso mogle zmagati toliko učiteljev, kolikor jih je bilo treba za celo deželo.

V trivialkah pa so se učili samo zgodbe Sv. pisma in krščanskega nauka, poznavanja črk in črkovanja, čitanja pisanih in tiskanih stvari, navadne pisave, 4 glavnih računov in enostavne tristavke (regeldetrije). Poleg tega so podajali tudi potrebna navodila k poštenosti in za gospodarstvo.

¹⁾ Prim. Jož. Apih: Ustanovitev narodne šole na Slovenskem, po arhivnih virih sestavil —: Iz prazgodovine narodne šole na Slovenskem. Letopis Slov. Matice za leto 1894. str. 253 sl. sl. — Gl. tudi: »Šolstvo pred Marijo Terezijo,« v Zgodovini slovenskega naroda, spisal dr. Josip Gruden, izdaja družba Sv. Mohorja, 6. zv. str. 968—978.

Šolska doba je trajala 6 let (od 6. do 12. leta). V vseh šolah so morali poučevati po Felbigerjevi ali takozvani Saganski metodi.¹⁾

Nadzorstvo nad trivialkami je imel v pedagoškem oziru župnik; zato je moral vsak bogoslovec, preden so ga posvetili v duhovnika, obiskovati metodiški tečaj na kaki normalki in si pridobiti izpričevalo. Za nadzorovanje upravnih zadev mu je bil prideljen od občine izvoljen nadzornik. Krajno šolsko nadzorstvo je bilo podrejeno okrožnemu nadzorniku, navadno dekanu dotičnih župnij, ki so mu bile dodeljene tudi glavne šole njegovega okrožja in ki je poročal na dotično kresijo (okrožni urad), kateri je torej zastopal mesto našega okrajnega šolskega sveta.

Okrožni uradi kot šolski uradi so bili podrejeni šolski komisiji dotične kronovine (naš deželni šolski svet), ki ji je bil podložen tudi ravnatelj normalke. Najvišji ravnatelj (generalni direktor) vsega ljudskošolskega pouka pa je bil Felbiger, povzročitelj in pisatelj »Občnega šolskega reda« in kot tak podvržen naučni dvorni komisiji (ministrstvo za bogočastje in uk).

Felbigerjeva velika zasluga je ta, da je ustvaril in uredil enoten šolski zakon, ki je pospeševal ustanavljanje šol in povzdignil šolski obisk ter utemeljil izobraževanje učiteljev za svoj čas na skoraj neverjeten način. Obenem je tudi izboljšal metodo in spisal prepotrebne učne in pomožne knjige.

Veliko skrbi je povzročalo nabavljanje potrebnega denarja za šolske potrebščine. V ta namen so ustanovili za vsako kronovino poseben šolski zaklad, iz katerega naj bi se pokrivali potrebni stroški. Prispevki v ta zaklad naj bi prihajali iz ustanov, iz prostovoljnih doneskov, iz prispevkov samostanov in stolnih kapiteljnov, iz davkov od zabavnih prireditvev itd.

O velikih težavah, ki so se z njimi imeli boriti pri ustanavljanju narodne šole na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem nam obširno in zanimivo poročata Jož. Apich²⁾ in dr. Josip Gruden³⁾ v gori navedenih spisih.⁴⁾

»Ako pregledamo vse šolsko gibanje pod Marijo Terezijo, moramo reči, da se je avstrijska vlada lotila svoje naloge z veliko vnemo in odloč-

¹⁾ 1. Skupno poučevanje, 2. skupno čitanje, 3. katehezovanje, 4. črkovanje in 5. tabelovanje so bile glavne točke te metode.

²⁾ Prim. tudi: Apich »Ustanovitev narodne šole i. t. d., Letopis Slov. Matice za l. 1895 (str. 146—233).

³⁾ N. n. m. str. 978—1014.

⁴⁾ Prim. tudi: »Zur Schulgeschichte aus dem steirischen Unterlande, nach Akten der k. k. Statthalterei- Landes- und Cillier Magistratsarchivs von A. Gubo, v XII zvezku publikacij: Beiträge zur Oesterr. Erziehungs- und Schulgeschichte, herausgegeben von der oesterr. Gruppe der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte.

nostjo. Izvrševala je vztrajno svoje šolske načrte, ne glede na številne zapreke in ovire, ki so se ji stavile nasproti. Ne gre ji odrekati uspeha, da je spravila v tok velevažno vprašanje ljudske izobrazbe. Način, kako se je imelo rešiti to vprašanje, pa je bil prikrojen po enem vzorcu, ki smo ga preko Dunaja prejeli iz Nemčije, in ta vzorec je bil: nemška šola s sagansko metodo. S tem šolskim programom so hoteli izobraziti vse avstrijske narode. Da se mora prava ljudska šola opirati na materni jezik učencev kot temelj vse daljnje izobrazbe, do tega razumevanja pa se ni mogel dvigniti „prosvetljeni 18. vek.“ (Dr. Gruden.)

S krepko voljo in njemu lastno nestrpnostjo je Jožef II. skušal nadaljevati in dokončati šolsko preustrojitev.¹⁾ Najprej se je trudil z veliko vnemo, da bi se, kakor zahteva zakon, pomnožilo število trivialk in glavnih šol, da bi dobile šole primerne stane in da bi se učiteljem zagotovila dostojna plača. Šolsko nadzorovanje je poveril »okrožnim šolskim komisarjem«²⁾, za katere je izšlo posebno »navodilo za okrožne šolske komisarje«³⁾. Šolski obisk je bil pod kaznijo obvezen.⁴⁾ Vsi učitelji so morali predložiti fasioje (napovedi svojih dohodkov).⁵⁾

Za učitelje na trivialkah se je predpisala kratka metodika vseh trivialnih predmetov,⁶⁾ po kateri se je moral vsak učitelj ravnati. Ako je komisar zapazil pri učitelju pomanjkanje znanja, ga je moral takoj izpraševati iz »Forderungen« in ga pokarati. Potem pa mu je moral razjasniti potrebne metodiške pojme, mu jih praktično pokazati in mu ukazati, da jih posnema. Pri večjih nedostatkih, ki se niso dali kar tako odpraviti, je moral poslati dotičnega učitelja za en teden do tri tedne h kakemu sosednjemu dobremu šolmaštru v pouk.

Učitelji za glavne šole so se morali izobraževati v rednih (šestmesečnih) tečajih, učiteljiščniki za trivialke pa so se praktično učili samo dva

¹⁾ Višji šolski ravnatelj je bil po Felbigerjevem odstopu Anton Gall in potemtudi (1788—1816) naš rojak Jožef Špendov.

²⁾ Najboljšim šolskim komisarjem te dobe je prištevati znanega zgodovinarja Antona Linharta in Blaža Kumerdija (1787—1792 v Celju in potem v Ljubljani). V Mariiborskem okrožju je opravljal to službo Matija Košir, poprej ravnatelj glavne šole v Ljubljani.

³⁾ V tem navodilu je bilo med drugim predpisano: »Vsak šolmašter ali pomočnik mora imeti svojo posebno šolsko sobo; šolska soba mora biti prazna, v njej se ne sme nahajati nemara kaka postelja, kovanja, motovilo, kolovrat, obešalo za perilo ali druge take reči.«

⁴⁾ Kdor ni pošiljal otrok v šolo, je bil kaznovan s tem, da je moral opravljati javne opravke. Trdovratnemu delavcu v Loki pri Zidanem mostu so zažugali, da bo moral ob Savi ladje vlačiti.

⁵⁾ Slučajnih darov ni bilo treba izkazati. »Malenkosti, kakor jajca, klobas i. t. d. tudi ni bilo treba vpoštevati.«

⁶⁾ »Forderungen an Schulmeister und Lehrer.«

meseca na normalki; če pa je bil kateri posebno spreten, so ga lahko od-
pustili v šestih tednih.

»Kako je napredovalo ljudsko šolstvo za cesarja Jožefa? Na Kranjskem in Primorskem je šlo zelo počasi. Ljudje se niso mogli z novimi šolami sprizajiniti. Ljubljancani so tožili, da se otroci nauče več slabega kakor dobrega in pozabijo še to, kar so se doma naučili.« — »Leta 1789. toži tržaški gubernij, da je na Primorskem šele deset trivialk vstevši nunske šole v Trstu, Gorici in Korminu. Na Kranjskem je ugotovil Špendov leta 1788., da šolstvo vzlic mnogovrstnim oviram vendar napreduje, kajti našteji so 58 šol s 3154 učenci, med tem ko je imela za tretjino manjša Koroška 157 šol z 8567 učenci, Štajerska pa celo 376 šol in 26.576 učen-
cev.« (Dr. Gruden.¹⁾)

3. Doba političnega šolskega ustava (1792 — 1869). Ker so Jožefove šolske preosnove občinam in često tudi posameznikom nakladale velike denarne žrtve in uspehi, osobito na kmetih niso vselej zadostovali tem žrtvam, so se kmalu oglašali predlogi, da bi se šolski zakoni izpremenili; razen tega so tudi začetki francoske revolucije in revolucija sama vplivale na člane učne dvorne komisije in tudi na cesarja samega. Tako je prišlo, da je cesar Franc II. leta 1795. sklical naučno-pregledovalno komisijo pod vodstvom grofa Franca Rottenhana. Posvetovanja so se dolgo zavlekla. Posledica teh posvetovanj je bil drugi avstrijski ljudskošolski zakon, ki je dobil dne 11. avgusta 1805. najvišjo cesarsko sankcijo pod naslovom: Politični ustav nemških šol v c. in c. kr. nemških dednih državah (na kratko »politični šolski ustav«).²⁾

Glavni namen tega zakona je bil, v polni meri vpeljati duhovno šolsko nadzorstvo in pa učne smotre, ki jih je bil Felbiger določil, nekoliko znižati. Krajni šolski nadzornik je bil slejkoprej župnik, okrožno nadzorstvo je prevzel dekan (posvetni okrožni šolski komisarji so bili odpravljani), za škofijo je opravljal nadzorstvo na škofovo ime njegov namestnik (konsistorialni svetnik, scholasticus); višji nadzornik deželnega šolstva je bil kak višji cerkveni dostojanstvenik. Ta je bil podrejen deželni vladi, nad njo pa je bila dvorna komisija na Dunaju.

Ljudske šole so bile razvrščene v »trivialke (eno- ali dvorazredne), 3-razredne glavne šole in 4-razredne normalke«, kakor v prejšnji, Terezijanski dobi. Na novo so se uvedle realke, ki bi naj nadarjene učence iz-

¹⁾ Prim »Jožef II. in jožefinizem« v gori omenjenem 6. zvezku, str. 992.

²⁾ Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. und k. deutschen Erbstaaten. Ta zakon je sestavila dvorna komisija, ki so bili v nji takrat najznamenitejši šolniki zbrani, med njimi učni ravnatelj in kanonik Anton Špendov in pa višji učni nadzornik Jožef Špendov. Jožef Š., rojen l. 1739 (1757?) v Mošnjah na Gorenjskem, je bil za avstrijsko šolstvo velezaslužen mož. — Zelo natanko poroča, kako je ta zakon nastal in o njem samem: Weiss Dr. Anton, Geschichte der oesterr. Volksschule 1792 — 1848, 2. zv.

obraževale za višje umetnosti, za trgovstvo in menične posle, za knjigovodstvo itd. Na normalkah se učni predmeti niso nič izpremenili, glavne šole pa so se otresle marsičesa, osobito v realnem pouku. V trivialkah pa so učili: zgodbe Sv. pisma in krščanski nauk, poznavanje črk in črkovanje, čitanje pisanih in tiskanih stvari v navadni pisavi, 4 glavne račune in enostavno tristavko. Poleg tega so podajali potrebna navodila k poštenosti in za gospodarstvo. »Ne da bi se ravno odpovedale trivialke nalogi posebno nadarjenim učencem pokazati pot do višje izobrazbe, so morali učitelji podajati večini svojih učencev samo takšne nauke, ki jih ne bodo ovirali pri njihovem delu ali jih delali nezadovoljne s svojim stanom.«

Metoda naj bi pred vsem bistrila spomin. Razvijanja, ki se ne nahajajo v »metodiki«¹⁾, so bila prepovedana; samo na realkah so se morali »pojmi na tanko razvijati«. »Ker pri večini šolskih učiteljev na trivialkah ni pričakovati odličnih sposobnosti, ki jih je treba k razumno izvedenemu, razvijajočemu pogovarjanju, se bodo morali ti-le strogo ogibati vsakega daljšega razvijanja, razen tistih, ki so predpisani v šolski knjigi in metodiki in paziti vselej le na to, da si učenci dobro zapomnijo, česar se imajo na pamet naučiti in kar rabijo v posameznih slučajih.«

Doba učiteljske izobrazbe naj bi obsegala za glavne učitelje 6 mesecev, za učitelje trivialk pa samo 3 mesece.²⁾ Da ob pomanjkljivi predizobrazbi učiteljiščnikov ni bilo misliti na znanstveno izobrazbo, je jasno; pa tudi pedagoško in praktično izobraževanje se je moralo omejati na mehaniško vežbanje v nekaterih ročnostih. Zato je pač razumno, da ni imel učitelj nobene samostalnosti in da se je moral glede snovi tesno prilagajati predpisanim učbenikom in navodilom.

Učitelj sicer ni smel, kakor v prejšnjih časih, biti »bader«, ki je zbove drl, krojač, tkalec, sel (Botenläufer) ali pa godec, ki je pri gostijah godel, vendar pa je nujno rabil dohodke mežnarja, zvonarja, občinskega pisarja in voditelja cerkvenega zbora. Učitelji so bili razvrščeni popolnoma tako, kakor rokodelci: mojster (šolmašter), pomagač in vajenec. Od učitelja se je zahtevalo: »da ima zdravo telo, zdrava čutila in da dobro in jasno izgovarja besede; on imej jasno razumnost in sposobnost, da se v vsaki stvari lahko razpozna; on bodi bogaboječ človek in dajej svojim učencem v govoru, dejanju in vedenju lep vzgled; on mora znati spretno čitati vsakojake tiske, ki se nahajajo v predpisanih učnih knjigah ter urno in ročno pisati različne pisave; mora temeljito obvladati štiri glavne račune s celimi števili in z ulomki, s tristavkom (regeldetri) vred

¹⁾ Metodiko (»Methodenbuch«) za učitelje je spisal najprej Felbiger; leta 1816. je izšla nova metodika, ki jo je spisal konsistorialni svetnik Anton Hye, kot navodilo k pouku po novem šolskem zakonu. Pozneje so izhajale še druge »razširjene« izdaje, ki so bile do leta 1869. uradno predpisane.

²⁾ Za učitelje bi se najbolj priporočali preprosti rokodelci.

in slovnico razumevati v toliko, kolikor je za pravopis potrebno. On mora nadalje imeti toliko spretnosti v orgljanju, da lahko igra običajne cerkvene pesmi brez napak; mežnarsko službo naj opravlja točno in dostojno, cerkovno orodje, ki mu je zaupano, naj z največjo skrbnostjo shranjuje in ga ima vedno snažno in v dobrem stanju; s svojimi predstojniki naj občuje s spodobno uljudnostjo in spoštljivostjo, njihova povelja naj sluša z dolžno pokorščino in jih natančno izpolnjuje; vsak dan naj se pripravlja z molitvijo in premišljevanjem na svoj pouk.«

Da je moral znati na različna godala igrati, pisarije opravljati in gosja peresa prirezavati, je bilo samo ob sebi umevno.

Učitelj je dobival kot dohodke (congrua) prosto stanovanje in šolnino, plačo za mežnarsko in orglarsko službo, zbirco pridelkov in kar je zaslužil kot »musikant«. Učiteljeva vdova je dobivala podporo iz ubožnega zaklada, in sicer: ako je služil mož najmanj 10 let, 8 kr. na dan, sicer pa 6 kr. in za vsakega otroka do 15. leta 2 kr.: to daje za šolmaštrovo vdovo s 4 otroki 8 gld. na mesec.

Šolske knjige so bile podvržene strogi preosoji in so ostajale dolgo časa stalne in neizpremenljive. Da so se ujemale z namenom in bistvom šole in da so vsled pomanjkljive uredbe pospeševale učni mehanizem, je samo ob sebi umevno. Izdajala jih je izključno le c. kr. založba šolskih knjig.

Šolska obveznost je trajala do dopolnjenega 12. leta. Leta 1816. so uvedli ponavljajni pouk, ki bi se bil moral vršiti za vse učence ob nedeljah in praznikih do dovršenega 15. leta (nedeljske šole).

Sliko o stanju našega šolstva v prvi polovici 19. stoletja nam podaje spis: *Zur Geschichte des steirischen Schulwesens in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, von A. Gubo¹⁾, ki se v njem objavljajo napovedi dohodkov (fasije) štajerskih ljudskih šol.

Večinoma poročajo, da pri dotični župniji ni šole in torej tudi ni učitelja; v nekaterih župnijah je učitelj in cerkovnik, navadno tudi orglar ena oseba.²⁾

¹⁾ Beiträge zur oester. Erziehungs- und Schulgeschichte XIV. Heft, 1912.

²⁾ Sv. Jurij pri Rīniku (sedaj Sv. Jurij ob juž. žel.) poroča: »Za šolo godnih otrok je 55; učitelj ima dohodkov kot cerkovnik in orglar 169 gold. 55 kr., od katerih pa mora cerkvenemu hlapcu dajati 50 gold. Zaradi ubožnosti prebivalcev se ne zahteva od staršev nič šolnine. V Mozirju ni posebnega šolskega poslopja. Učiteljevi dohodki znašajo 130 gold., od katerih se odšteje za hlapca 56 gold. — V Konjicah znaša šolnina v prvem razredu 8 kr., v drugem 12 kr. na mesec. Čisti dohodki učitelja nesejo 330 go'd. 39 kr., od katerih pa mora pomožnega učitelja in cerkvenega hlapca plačevati. — V Ljutomeru je od l. 1823. nova šola, ki ima tri sobe in prostor za pomožnega učitelja, dvorazredno trivialko poseča 63 otrok. — Na glavni šoli v Celju je bil takrat učitelj Benedikt Sluga (čisti dohodki 173 gold. 20 kr.; cerkovnikovi dohodki pa so znašali 132 gold., orglarjevi 90 gold. 56 kr.).

Leta 1806. obžaluje okrožni nadzornik, da ravnateljstvo glavne šole v Celju usposablja vsakega učiteljskega, ako le zna pisati in čitati; ti učitelji so potem popolnoma nezmožni za učiteljski stan. Knezoškof ljubljanski se je povodom kanoniške vizitacije dne 5. listopada 1810. prepričal, »da šolstvo v Celjskem okrožju ni v najboljšem stanu«. Vzrok temu je slabo stanje in pomanjkanje šolskih poslopij ter sposobnih učiteljev, akoravno bi občine rade imele šole. Tržna občina ljutomerska (sodnik Andraž Mihelič) se pritožuje pri braneški gosposki, da je učitelj Filip Moraj, četudi ima vse sposobnosti dobrega učitelja, malone sleherni dan pijan, da dolgove dela in šolski posel popolnoma zanemarja, »indem er ville Täge nur durch eine Stunde, mehrere Täge aber gar keinen Unterricht zu geben fähig ist«.

Nič boljše in deloma še slabše so bile šolske razmere v prvi polovici 19. stoletja v nekaterih slovenskih pokrajinah. Razen nedostatnih denarnih sredstev, pomanjkanja primernih prostorov in sposobnih učiteljev je bila največja zapreka, ki je ovirala razvoj šolstva v nenemških pokrajinah nemški učni jezik; »ljudska šola se je imenovala nemška šola, vsa uprava je bila nemška, učne in pomožne knjige so bile nemške«. Sicer je bilo zapovedano, naj se nemški jezik dalje razširja, zraven tega pa naj se tudi skrbno neguje zanimanje za druge deželne jezike, kjer so podani vnanji in notranji pogoji čvrstega razvoja. Toda to se je tako razumevalo, da naj se z vso silo poudarja razširjanje nemškega jezika, ostali deželni jeziki pa naj se vpoštevajo samo v začetku kot potrebno zlo in kot sredstvo k smotru . . . V Ljubljani so ustanovili osnovni razred za otroke, ki niso od doma s seboj prinesli znanja nemškega jezika, da bi jih tam na podlagi materinega jezika pripravljali za vstop v normalko. Grof Torres si je izbral v Goriškem in v Gradiškem nekoliko večjih krajev, v katerih je nameraval najprej namestiti učitelje, ki so jih bili v normalki naučili nemščine. »Ko bode potem nemški jezik v deželi že postal splošen, tako da ga bode v vsakem navedenih krajev obvladalo vsaj dvajset otrok, bomo napredovali ‚s trivialkami‘. Jaz si stavim za to srečno dobo („zu dieser glücklichen Epoque“) dve leti časa«. ¹⁾

Kmalu je prišlo tako daleč, da so presojali napredek v izboljšanju šol težko po čem drugem, ko po napredovanju, ki ga je dosegel nemški pouk v čisto slovenskih pokrajinah.

Šole so bile torej vse nemške, slovenščina je služila v začetku kot pomožni jezik in zelo, zelo redkokdaj v kakem popolnoma slovenskem kraju je bil učni jezik slovenski. Kako je bilo v teh šolah nam opisuje Slomšek: »Dobili smo ABC-tablo, bile so pismenke kakor raki velike, pa le nemške in latinske; o slovenščini ni bilo ne duha ne sluha. Slovkali smo

¹⁾ Prim. A. Klodič »Slowenisches Schulwesen«, v »Bericht über da oesterr. Unterrichtswesen aus Anlass der Weltausstellung 1873. Wien 1873.

in čivkali slovenska deca, pisali smo najprej nemško, potem latinsko; le v domačem jeziku ne¹⁾ Slovenski šolarček je dobil v roko tisto nemško slovnico, kakor nemški dijak v Gradcu! V 2. razredu je čital nemško čitanko in učil se evangelija nemški. »Učitelji so bili mučitelji« s to nenaravno pedagogiko, ki se je bahala, da dosega ogromne uspehe, dasi je narodu vcepljala samo nekaj nemških besed, a za pravo omiko ni storila ničesar. Niti pametni Nemci je niso odobraval²⁾ »Največ se je mladina priučila materinščini v nedeljski šoli, ki je bila slovenska in se je jela razcvitati od 1830. leta sem. Zato so se lotili najprej duhovniki agitacije za preosnovo narodne šole na podlagi materinščine. Duhovniki niso samo poučevali v nedeljski šoli, ampak nekateri so se tudi trudili za potrebne knjige. Navadno so prevajali nemške šolske knjige in jih izdajali v obeh jezikih tako, da je bilo nemško besedilo na eni strani, slovensko pa na nasprotni drugi strani.

Z najvišjim odlokom z dne 26. maja 1829. se je namreč odredilo, naj se v kranjskih trivialkah, ker je deželni jezik v tej kronovini samo kranjski, osnovni pouk vrši edino le v tem jeziku in naj se izdajajo v to potrebne šolske knjige samo v tem jeziku. V glavnih in mestnih šolah in v šolah večjih trgov naj se pa poučuje, kakor doslej, v obeh jezikih in zagadatelj naj se tudi za ta pouk potrebne knjige tiskajo v obeh jezikih.

Kot pisatelji in prevajalci šolskih knjig v slovenski jezik so si pridobili v tej dobi zasluge: Valentin Vodnik³⁾, Matej Ravnikar, kanonik v Ljubljani⁴⁾, Peter Dajnko, kaplan v Radgoni in pozneje dekan pri Veliki Nedelji⁵⁾, Franc Metelko⁶⁾, Janez Primic, »ozhitni Uzhenik Slovenikiga

¹⁾ Gl. Apih: Slovenci in 1848. leto, str. 10. sl.

²⁾ Tageszeitung, 7. jun. 1848, Dr. Puff.

³⁾ Abezeda ali Asbuka (1812); — Abezeda sa Perve Shole (1811); Kershaniki navuk sa illirske deshele (1811); — Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole (1811). —

⁴⁾ Sgodbe Svetega piima sa mlade ljudi is nemškiga preitavil (1815—1817); — Abezednik sa fhole na kmetih v cefarikih kr. Deshelah (1816) — obenem tudi v slov. nemški izdaji: — Kerfhaniki katolihki navuk s' prafhanji ino odgovori (poslovenü 1822); — Male povefti za fhole na kmetih (1816). —

⁵⁾ Evangeliomi na vse nedéle ino fvetke ikos leto (1817); Abecedna knjižica na hitro in lahko podučenje slowenskega branja (1824). Sazhetek vüzhenja Slavenikega po nedelah (1816), Svetega piima sgodbe is ftarega sakona (1812) (drugokrat na svetlo dal in obenem tudi: Svetega pisma zgodbe iz novega zakona 1826); Veliki katekizem (1826); Listi in Evngelji na vse nedele i. t. d. (1827); Abecedna knjižica za deželne šole vu c. k. deržavah po Macherju posl. 1831). i. t. d.

⁶⁾ Deutsch-krainisches Namenbüchlein in den k. k. Staaten — Abecednik nemško-slovenski za šole v c. kr. deržavah (1829). — Abecednik za Slovenske šole v ces. kral. deržavah (1829); — Berilo za male fhole na kmetih po z. kr. Eštrajkihi deršhavah (1834). — Slowenische Sprachlehre, im Auszug aus dem Lehrgebäude der slow. Spr. im Königreiche Illyrien, für Anfänger, Lehramts-Praeparanden u. Lehrer an den slow. Volksschulen (1830). — Številstvo za Slovenske šole po c. kr. deržavah (posl.). —

jezika v Grafhkim Lizeji¹⁾, Jurij Alič, župnik in dekan v Gornjem Gradu²⁾, Anton Krempl, župnik pri Sv. Lovrencu blizu Ptuja³⁾ in Orolav Caf⁴⁾.

Najodličnejši slovenski pedagog te dobe pa je bil brez dvombe dični naš dr. Anton Martin Slomšek, ki ga po pravici imenujemo ustanovitelja slovenske ljudske šole.⁵⁾ Vseučiliščni profesor dr. Anton Weiß piše o njem⁶⁾: »Tačas je bil najznamenitejši šolnik lavantinske škofije dr. A. M. Slomšek v polni delavnosti za pospeševanje šolstva. Ta-le se je trudil v različnih službah; kot kaplan, od l. 1829. kot spiritual v Celovškem bogoslovju, od l. 1838. kot dekan in okrožni šolski nadzornik v Vuzenici, od l. 1844. kot škofijski šolski nadzornik in nazadnje kot škof lavantinski, z gorečo vnemo in sijajnim vspehom za izobraževanje svojega slovenskega ljudstva. S svojim pisateljevanjem in drugim neumornim delovanjem je znatno pozdignil ljudsko šolstvo na Spodnjem Štajerskem in deloma na Koroškem. On je pesnil pesni, je gojil petje v šoli in povzdignil ljudsko petje v cerkvi, je pisal molitvenike, pridige, letopise (Drobfinice), je spisaval mladinske spise, je učil in zboljšaval metodiko, je navduševal bogoslovce in kapelane za gojitev šolstva, je izdajal učiteljem in katehetom blagohotne opomine in navodila. Kot spiritual na Celovškem duhovnem semenišču je napisal: »Kerfhansko devifhtvo« in »Shivljenja frezhen pot. Potrebni nauki. isgledi ino molitvize sa mladenzhe« in se je trudil, da bodočim duhovnikom vcepi v srca ljubezen do učiteljskega poklica. Rekel je: »Vsak slovenski duhovnik mora biti tudi učitelj. V krajih, kjer ni šole, je sveta dolžnost duhovnika, da poučuje mladino, dokler se ne otvori šola. V krajih, kjer ne more biti šola, naj imajo duhovniki vsaj po nedeljah šolo. Sam je prevajal in mlade bogoslovce spodbujal, da so prevajali pripovedke Krištofa Schmida (Perjetne perpovedi sa otroke, Kratkozhafne pravlice, Troje ljubeznivih otrok, Martin, Mlad Pufhivnik itd.) na slovensko. Nedeljsko šolo je poudarjal pri vsaki priliki. Šolske počitnice je porabil vsako leto za to, da je pohajal šole in učitelje. Z učitelji se je smatral za najsrečnejšega.

¹⁾ Abezeda sa Slovenze i. t. d. (1812); Nemiko-Slovenske branja i. t. d. (1813); Novi Némihko-Slovénski Bukvar al ABC. (1814).

²⁾ Kratke perpovedanje sa flovenske fhole (1831); Majhini Katekismus (1830).

³⁾ Sveti nedelni ino svetešni evangelfi, z kratkimi iz njih izidočimi navuki (1843); Evangeljščine s kratkimi nauki (1844); Slovenski predpisi za učence.

⁴⁾ Vadba v računanji za 2. in 3. oddelek učivnic na kmetih ino v mestih v c. k. deržavah. V nemščini spisal Dr. Franc Močnik (1848).

⁵⁾ Franz Kosar, Anton Martin Slomšek, Fürstbischof von Lavant. — H. Schreiner, Anton M. Slomšek v »Biographien oesterr. Schulmänner« von Franz Frisch, Wien 1897. — Dr. Anton Medved, knezoškof lavantinski A. M. Slomšek, Celovec 1900. — Josip Brinar, A. M. Slomšek kot pedagog, v Celju 1901. —

⁶⁾ Geschichte der oesterr. Volksschule unter Franz I. und Ferdinand I. 1792—1848. Graz 1904. —

Delo, ki je Slomška ovekovečilo v zgodovini našega šolstva je: »Blashe in Neshiza v nedeljski šoli. Uzhitelam ino uzhenzam sa poškufhno ipifal Dr. S., vosenihki fajmofhter. 1842.« Vsebina knjige je pripoved. Blaže in Nežica, brat in sestra, pripovedujeta doma svojim staršem, kar sta slišala v šoli. Knjiga je razdeljena v 52 lekcij. Tu se nahaja vse, česar je treba seljaku vedeti, n. pr. iz prirodoslovja (grom, blisk, veter, dež, sneg, toča — o praznoverstvu in njega zlih posledicah; o domačem zdravilstvu; iz državljanskega pouka: o poznavanju naredb, o vojaški dolžnosti, o kazni beguncev itd.; iz opravnega spisa: oporoke, zadolžnice, pobotnice, izpričevala, prošnje itd. — Nauki o uljudnem vedenju, kaj je treba storiti ob požaru, o zavarovalnih društvih proti požaru itd. Kar daje tej knjigi trajno vrednost in zasluži, da bi jo vsak slovenski učitelj zopet in zopet čital, je razen za tisto dobo zelo spretno in primerno izpeljane izbire in razporedbe snovi — kako zna Slomšek porabiti ugodne prilike in dogodke v domačem življenju v podavanje primerne snovi, to je naravnost klasično! — tisto, kar v metodiki imenujemo učni način ali učni ton. Kako je treba z otrokom govoriti v otroškem duhu, tega se lahko pri Slomšku veliko nauči vsak slovenski učitelj. Nova, z opombami primerno opremljena izdaja Blažeta in Nežice, da bi to knjigo lahko imel vsak slovenski učitelj v svoji knjižnici, bi bila ne samo koristna, ampak tudi — narodna dolžnost.

Velike važnosti za razvoj slov. šolstva so bile Drobtince. »Drobtince za novo leto 1846. Učitelam ino učencam, starišam ino otrokam v podvučanje ino za kratek čas. Na svetlo dal A. Slomšek, viši ogleda šol Lavantinske škofije.« Ta in drugi letnik (1847) je uredil Slomšek sam. Poznejše letnike (III. — XXXI.) so uredili različni drugi uredniki. Drobtince so bile, vsaj prvi letniki, nekak pedagoški letopis. »Naj se v njem bratski posvetujejo učitelji in duhovniki«, pravi izdajatelj v prvem letniku. O vsebini tega letopisa nas pouči nekoliko nadpisov nekaterih sestavkov: »Petnajst glavnih grehov pri vzgoji dece, Sedem prošenj različnim očetom in materam. Zdaj vemo, kaj je šola. Hudobna deca, krvavi bič slabih staršev. Skrbna mati v soboto na večer. V šoli se uči, kako postanemo stari. Važen račun, na katerega redko kdo misli. Vsakdanjšni račun. Žganje in tobak. M'ad berač, star tat. Gradivo za učitelje; mala vrečica, polna šolskih stvari za odrastlo mladino. Kratko navodilo za veliko in malo berilo. Najboljše vino za deco« itd.

Na tem mestu ne smemo pozabiti šolskih knjig, ki jih je sestavil Slomšek, ki so bile za tisto dobo, kar se izbere snovi tiče, dobre knjige in so se dolgo časa rabile posebno v slovenskih šolah v bivšem Štajerskem. Sem spadajo: Mali katekizem (1852); Nemška slovnica za slovenske šole (1852); Malo berilo za slovensko-nemške šole (1853); Šola veseliga petja za pridno šolsko mladino (1853); Ponovilo potrebnih naukov

za nedelske šole na kmetih, ki ga je ministrstvo priporočalo ne samo ponavljalnim šolam, ampak tudi za pouk v šolah sploh (1854); Veliko berilo in pogovorilo za vajo učencev drugega odreda (1855); Veliko berilo za slovensko-nemške šole (1856). Velike zasluge za ljudsko izobrazbo slovenskega naroda si je Slomšek pridobil kot soustanovnik ali prav za prav kot duševni oče našega tako uspešno delujočega društva Sv. Mohorja.

V kakšnem duhu je shvatal Slomšek namen ljudske šole, razvidimo tudi iz odredbe, ki jo je izdal kn. škofijski lavantinski ordinariat okrožnemu šolskemu nadzorništvu v Šmarju dne 16. aprila 1843, povodom ukaza Učne dvorne komisije (8. aprila 1843, št. 1564), ki je podpisana od »višjega šolskega nadzornika A. M. Slomška«.¹⁾ Med drugim čitamo v tej odredbi: Akoravno je želja Nj. veličanstva, da se širi znanje nemškega jezika po ljudskih šolah tudi v tistih deželah, v katerih je kak drug jezik domači jezik, se itak v zmislu visoke naredbe ne sme smatrati naučenja tega jezika za splošni, najvišji smoter vsega šolskega pouka na škodo drugih, za narodno izobrazbo potrebnih učnih predmetov, kakor se to dogaja v nekaterih šolah. Od tega prihaja, da je šola za večino otrok brez koristi in da ljudstvo po lastni izkušnji nasprotuje šoli. Zategadelj je treba, da učitelji in šolski pomočniki (Gehilfen) v mešanih krajih tako-le postopajo: a) Kadar otroci v tem (materinem) jeziku znajo ročno in razumno čitati, naj se začne s čitanjem v nemškem, oziroma slovenskem jeziku. Šolski pouk se mora v mešanih krajih z uporabo nemško-slovenskih knjig tako urediti, da se nauče otroci slovenskih staršev nemški, otroci nemških staršev pa slovenski razumeti in govoriti, kar se najlaže doseže v mladosti in da bodo imeli otroci v poznejših letih, naj bodo cerkveni ali državni služabniki ali pa preprosti dninarji, od tega obilno koristi. To mora šola po možnosti dosežati. b) S poukom v čitanju naj se začne v tistem jeziku, ki je večini učencev razumljiv. c) Pri obravnavanju šolskih predmetov se imajo gospodje učitelji vedno ozirati na življenjske razmere tistega stanu, v katerem bodo šolski otroci bržkone živeli. Pri tem se mora pouk pri vsaki primerni priliki urediti v nabožno smey, izbirati primere v računanju in v pisemenih nalogah iz njihovega okoliša, uporabljati naučene nauke z ozirom na bližnjo okolico. Učitelji se morajo potruditi, da se ne bodo toliko sami bahali, ampak da bodo drugim koristili. č) Pouk v nemščini ne obstojaj v šolah na kmetih v tem, da se otroci nauče mnogo pravil (Regelwerk), ampak naj se uče vsakdanjili rekel in izrazov, v računanju pa naj se uče najpotrebnejših računov, ker je samo teoretsko obravnavanje teh predmetov ravno tako mučno kakor tudi nepotrebno. d) Da se odstrani pogubni mehanizem iz šol, se morajo gospodje učitelji že v prvem razredu truditi, da bodo otroci razumeli, kar

¹⁾ Iz šolske kronike ljudske šole v Šmarju pri Jelšah.

čitajo in da jim podajajo pri vsaki primerni priliki koristne nauke za vsakdanje življenje, na pr.: Kako se varuje zdravje, s katerimi sredstvi se v navadnih nezgodah lahko reši življenje itd. Tako bodo skušali v šolo vdahnuti pravo življenje. Na konec opominjamo vse učitelje in vzgojitelje mladine na njihovo sveto dolžnost, da naj zahtevajo pri mladini krščansko spodobno vedenje v cerkvi in šoli, doma in na potu in naj gledajo, da bodo otroci snažni in dostojni, da ne posečajo opasnih družb in plesišč, da se povsodi vedejo sramežljivo in skromno in da, kolikor je mogoče z božjo milostjo popravljajo obstoječe pomanjkljivosti domače vzgoje.«

Ali se nam ne zdi, kakor da imamo pedagoškega pisatelja 20. stoletja pred seboj, ko čitamo navodila, ki jih je dajal Slomšek pred tremi četrti stoletja.

4. Doba »nove šole«. (1869 — 1914.) 14. maj 1869 smo imenovali rojstni dan »nove šole« v bivši Avstriji. Ta dan je stopil v veljavo nov državnošolski zakon.

S tem zakonom je prišla šele ljudska šola v bivši Avstriji do prave veljave. Od te dobe šele smemo govoriti o ljudski šoli v Avstriji v smislu, v katerem ga sodobna pedagogika shvata za pojem. To jasno izraža § 1 državnega ljudskošolskega zakona, ki veli: »Ljudska šola ima nalogo, otroke npravno versko v z g a j a t i, njih duševne s p o s o b n o s t i r a z v i j a t i, jih o p r e m l j a t i z v e d n o s t m i i n s p r e t n o s t m i, ki so potrebne za nadaljnjo izobrazbo v življenju, ter ustvariti podlago za vzgojo vrlih ljudi in državljanov.«

Trojna je torej naloga ljudske šole. Najprej je njena naloga »vzgojevalna«, na drugem mestu formalno izobraževalna (»njih duševne sposobnosti razvijati«) in šele na tretjem mestu stvarno izobraževalna (»jih opremljati z vednostmi in spretnostmi«). In ta tretja naloga, ki se je poprej smatrala za najvažnejšo, često tudi za edino, je omejena s pristavkom »ki so potrebne za nadaljnjo izobrazbo« itd. Ljudska šola torej nima naloge, pripravljati učence za ta ali oni posebni poklic. Pač pa ima nalogo postavljati temelj za vsakojako nadaljnjo izobrazbo. Ona ima ustvarjati splošno podlago za izobrazbo k vsakemu poklicu. Obširnost znanja je njeno značilo. V zvezi s tem načelom se je število ljudskošolskih učnih predmetov zdatno pomnožilo. K poprejšnji trojici (čitanje in pisanje, računanje ter veronauk) se je priklopil pouk v realijah (prirodopisje, prirodoslovje, zemljepisje in zgodovina) in spretnosti (risanje, telovadba, petje in ročna dela).

Šolska obveznost ali pravzaprav učna obveznost se je razširila na 8 let, v nekaterih deželah žalibog na 6 let — ki se je pa — tudi žalibog! — z zakonom z leta 1883. z dovoljenjem nesrečnih olajšav v šolskem obisku v 7. in 8. šolskem letu tudi v drugih deželah, zopet deloma skrčila — ter

se je začel šolski obisk resneje nadzorovati. Tako smo se približali zahtevi Komenskega: da bi se morali v s i otroci učiti v s e g a.

Uvedli sta se dve vrsti ljudskih šol: a) občna ljudska šola in b) meščanska šola. Meščanska šola ima nalogo, učencem podajati nekako višjo občno izobrazbo z ozirom na potrebe obrtnega in poljedelskega stanu ter naj pripravlja tudi za vstop na učiteljišča in na take strokovne šole, za katere ni potreba izobrazbe v kaki srednji šoli. Predpisani so isti učni predmeti kakor za ljudsko šolo, toda z razliko, da je učni jezik v zvezi z naukom o opravičnih sestavkih, računanje v zvezi z enostavnim knjigovodstvom, a geometrija in geometrijsko risanje sta poseben predmet. Kot neobvezni predmet se sme uvesti tudi pouk v kakem drugem živem jeziku ter igranje na klavir in na gosli, a v nenemških meščanskih šolah je dati učencem tudi priliko, da se morejo naučiti nemškega jezika. —

Posebne važnosti za povzdig ljudske izobrazbenosti so tiste določbe novega zakona, ki predpisujejo višjo izobrazbo učiteljstva in urejajo njegove pravne razmere ter so s tem močno povzdignile ugled učiteljskega stanu.

Nihče ne more trditi, da je bilo z novim zakonom učiteljsko vprašanje za vse čase povoljno rešeno. Časi in razmere se izpreminjajo in z njimi duševne in gmotne potrebščine tistih, ki so s temi izpremembami v zvezi. Zategadelj ne bo mogel pravičen razumnik soditi, da so stremjenja današnjega učiteljstva glede duševnega in gmotnega stališča neopravičena. To pa mora vsakdo priznati: Samo na podlagi državnošolskega zakona se je mogel učitelj povspeti na tisto družabno stopnjo, ki mu gre po veliki važnosti njegovega poklica. Učitelj je stopil v prvo vrsto med borilce za posvetni napredek in je zavzel odlično mesto med narodno inteligenco.

Izmed drugih določb avstrijskega državnošolskega zakona naj še samo na kratko omenim važne predpise o ustanavljanju in vzdrževanju ljudskih šol. — Veliko je število deželnih zakonov, uradnih odredb in ukazov, ki so sledile državnošolskemu zakonu v svrhu, da bi v okviru tega zakona prilagodili uravnava šolstva potrebam posameznih kronovin in na drobno izvrševali njegova splošna določila. Nastali so deželni šolski zakoni. Izmed uradnih odredb naj omenim samo najvažnejša. Začasni in potem stalni šolski in učni red z dne 20. avgusta 1870, oziroma 23. septembra 1905.

Prva posledica novega zakona je bilo močno pomnoženje šol in šolo obiskujočih otrok. Leta 1847. je imela n. pr. Štajerska: 647 ljudskih šol (glavnih šol, trivialk in dekliških šol) s 87.947 učenci, Koroška in Kranjska vkup 398 šol s 34.648 učenci. Leta 1911/12: Štajerska 991 (občih ljudskih in meščanskih) šol, z 204.894 učenci, Koroška in Kranjska: 864 šol, z 148.025 učenci. Zaporedoma so nastale nove šolske palače, opremljene s vsakojakimi udobnostmi in najnovejšimi iznajdbami šolske higijene, teh-

rike in umetnosti, bogate na vsakojakih učilih, polne svetlobe in zraka, okrašene s cveticami in stenskim nakitom, s šolskimi kuhinjami itd.

Skoraj nepregledne pa so izpremembe, ki so se vršile v notranjo, duševno stran pedagoškega delovanja v tej dobi. Prerojen in na novo oživel učiteljski stan je pokazal, da je prav razumel nalogo, ki mu jo je stavil novi zakon. Nova vprašanja, novi cilji, nove smeri, nova pota, nova sredstva, novi pripomočki so se javili na polju pedagoškega delovanja. Pojma vzgoja in pouk sta se natančneje opredelila in njun smoter različno določeval z ozirom na filozofično (etično in psihološko) stališče, ki ga posameznik zavzema. To nasprotstvo je bilo povod, da so začeli natančneje preiskavati smotre, ki jih zasleduje in temeljne vede, na katere se opira pedagoška veda. Tako se je razširil pedagoški delokrog; pravoslovje, zdravoslovje in umoslovje, etika, higijena in logika so postale poglavitne temeljne vede pedagogike; socialna in individualna pedagogika, eksperimentalna pedagogika in eksperimentalna psihologija ter otroška psihologija so nove panoge pomožnih ved, ki so se izcimile iz tega stremjenja. Državlanski pouk, samovladanje učencev, roditeljski shodi, zavetišča, umetniška vzgoja, spolna vzgoja, nove šolske knjige in nova učila, ki se ujemaajo z novimi težnjami, so razna sredstva, samostalnost, samodelavnost učencev (delovna šola), selci in stezosledci, pouk na planem, vojaška priprava je samo nekoliko napisov, ki kažejo smer, kamor je držala pedagoška pot. Učiteljstvo se je z vso vnemo udeleževalo teh razmotrivanj. Družilo se je v učiteljskih društvih, ki so pretresovala različna nova vprašanja, udeleževalo se uradnih zborovanj in nadaljevalnih tečajev, ustanavljalo si pedagoške knjižnice in časopise ter marljivo sodelovalo gmotno in duševno pri teh podjetjih. Nastalo je živahno vrvenje, poganjanje in veselo tekmovanje na pedagoškem polju ter se izpolnjevala zapoved, ki jo daje državnošolski zakon v odstavku o nadaljnji izobrazbi učiteljev.

Njegovo veličanstvo »otrok«, je geslo naše dobe, četudi menda časih v nekoliko pretiranem smislu. »Otrokovo stoletje!« nazivamo preteklo stoletje. V tem smislu so nastale različne uredbe in naprave, ki jih shvatamo z imenom »mladinska oskrba«. (Gl. Ped. Letopis, VII. zv. I.)

Slovensko učiteljstvo nikakor ni zaostajalo v tej tekmi po napredku in povzdigi ljudskega šolstva. Toda ta kulturni boj je bil slovenskemu učitelju v obilni meri otežavljen nasproti njegovim tovarišem srečnejših narodov, osobito nasproti nemškemu učiteljstvu. Navzlic jasnim določbam člana 19. temeljnega državnega zakona o občnih pravicah državljanov z dne 21. grudna 1867,¹⁾ nismo imeli na Štajerskem niti enega uči-

¹⁾ »Vsa državna narodna plemena so enakopravna in vsako pleme ima neoskrunjivo pravico do varstva in gojitve svoje narodnosti in svojega jezika. Enakopravnost vseh v deželah navadnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju se od države pripo-

teljišča s slovenskim učnim jezikom, na Kranjskem eno učiteljišče z deloma slovenskim in v Gorici eno učiteljišče s slovenskim učnim jezikom. Meščanske šole, ki bi imela biti pripravnica za učiteljišče, s slovenskim učnim jezikom, pa sploh nismo imeli nobene. Naši učitelji so se morali torej brez malo izjem, v nemškem jeziku pripravljati za svoj poklic. Kako sta se na ta način strokovna izobrazba slovenskega učiteljstva in razvoj slovenskega šolstva zavirala ali vsaj otežavljala, ni težko presoditi. In kot učni jezik v ljudski šoli se je vtihotapljala, kjer je le bilo mogoče, z vsemi zvijačami nemščina. In ako že ni bilo mogoče nemščine vpeljati kot učni jezik v kako šolo s popolnoma slovenskimi otroci, se je morala vsaj nemščina kot učni predmet učiti, tudi v eno- in dvorazrednicah na škodo prepotrebne pouku v drugih predmetih. Vkljub lepim in navidez pravičnim zakonskim določbam je veljal tudi v tej dobi stoletja stari princip ponemčevanja v šoli na kvar slovenski ljudski šoli in napredku slovenskega naroda. Baš tisti, katerih dolžnost bi bila, na vsak način pospeševati razvoj ljudskega šolstva in narodne izobrazbe, so bili vsaj glede slovenskih šol, njeni najhujši sovražniki, na škodo države.

Ako je pri vsem tem ljudsko šolstvo v tej dobi tudi pri nas napredovalo in ni zaostalo za šolstvom drugih avstrijskih narodov, je to zasluga našega učiteljstva, ki se je ravnalo po reku: Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal. Naše učiteljstvo se je družilo v manjših (okrajnih) učiteljskih društvih, ki so se potem strnila v večje učiteljske zadruge »Zaveza jugoslovanskega učiteljstva« in »Zveza jugoslovanskega krščanskega učiteljstva«, ki so v svojih skupščinah marljivo pretresavala različna teoretska in praktična pedagoška vprašanja, ki so bila baš na dnevnem redu. Slovenski učitelji so si osnovali strokovne liste, ki jih gmotno in duševno sami vzdržujejo (Učiteljski Tovariš, Popotnik in Slovenski Učitelj), ki jili vestno poučujejo o različnih strujah na pedagoškem polju in se bavijo deloma tudi s stanovskimi vprašanji. Nastala je Slovenska Šolska Matica, ki goji teoretično in praktično pedagogiko in si je osobito stavila za svoj smoter znanstveno in strokovno nadaljnjo izobrazbo učiteljstva. Le-ta je tudi z lepim uspehom že uprizorila nadaljevalni počitniški tečaj — drugega, že osnovanega, je žal svetovna vojna uničila — in je imela načrt izdelan za skupno učiteljsko potovanje, ki ga je pa tudi nepričakovan dogodek — vis major! — izjalovil. S tem je vsaj pokazala, da se upa seči tudi po najveljavnejših izobraževalnih sredstvih in učiteljstvo, ki se je vselej odzvalo v častnem številu njenemu pozivu, je pokazalo, da razume tok časa in da je pripravljeno položiti vsako žrtev domovini na oltar. Upajmo, da bo bodočnost omogočila, kar se doslej ni posrečilo. —

---

znava. V deželah, v katerih biva več narodnih plemen, naj se javni učni zavodi tako uredi, da bo imel vsako pleme, ne da bi bilo prisiljeno učiti se drugega deželne jezika, potrebna sredstva k izobrazbi v svojem jeziku.«

Z velikim zadoščenjem smemo izreči, da ga pač ni važnejšega vprašanja na polju pedagogike v zadnjem polstoletju, torej v dobi takozvane nove šole v vsej svetovni pedagoški književnosti, ki bi ne bilo našlo odmeva v slovenskem učiteljstvu. O vsakem vprašanju se je poučilo in zavzelo o njem svoje stališče.

Našteli bi še lahko lepo vrsto odličnih slovenskih pedagogov, katerih imena so na dobrem glasu, deloma tudi preko mej naše ožje domovine. Toda za to tukaj ni prostora.

In prišel je prevrat. Porodilo se je kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Napočila je nova doba na vseh poljih jugoslovanske kulture. Tudi naše šolstvo se pripravlja prestopiti na nov predel svojega razvoja kvišku. S hvaležnostjo pripoznamo, da je naša vlada v pravem spoznanju velike važnosti šolstva za narodno prosveto, se takoj lotila preustrojitve našega šolstva. Iz dna srca želimo in upamo, da bi bilo blagoslovljeno plemenito delo. —

J. BAUKART:

POLITIČNA NALOGA ŠOLE.

Danes, ko to pišem, je naš spor z Italijo zaradi našega Primorja bolj pereč ko kdaj poprej. Iz nasprotujočih si časniških poročil pa lahko posnamemo eno: Trst, Gorica in večji del Istre so za nas začasno izgubljeni, usoda Reke, dela Dalmacije in nekaterih njenih otokov je negotova.

Računati moramo torej z začasno izgubo svojega najlepšega ozemlja, ki predstavlja boljši del naših narodnih pljuč, morske obali, in stotisoče naših najbolj zavednih ljudi. Da bo sedanja rešitev jadranskega vprašanja res samo začasna, zato moramo skrbeti in delati vsi, ki se čutimo verne sinove našega troedinega naroda. I šoli, učiteljstvu, je pri tem odmerjena velevažna, da ne rečem temeljna naloga.

Zbuditi moramo namreč v slehernem posamezniku našega celokupnega naroda neomajno zavest, da nam je 1. Italija pod krinko mednarodne pravičnosti prizadela takšno do neba vpijočo krivico, da je ne more preboleti noben narod, ki se še sam spoštuje ter še ni izgubil vse vere vase in v svojo moč; 2. da se moramo brezpogojno potegovati za svojo sveto pravico do celotnega narodnega ozemlja in si ga izvojevati prej ali slej, na ta ali oni način; in 3. da je to slednje naša dolžnost napram sebi in vsemu kulturnemu človeštvu.

Če pomislimo, kaj je storila šola, kaj je storilo učiteljstvo izven nje, da se je v velikem delu našega naroda tako zelo ukoreninilo tisto zloglasno avstrijanstvo, ki nam danes provzroča toliko preglavic — in

to čestokrat proti svojemu boljšemu prepričanju in pod vladnim pritiskom — potem se nam naša sedanja naloga in naloga bodočega desetletja ne bo zdela prevelika in pretežavna. Šola je v tem oziru vse-mogočna.

Ves pouk, osobito pa zemljepisni in zgodovinski, mora stremiti za tem, da zbudi v mladini, edini naši nadi, čut prizadete krivice in ljubezen do boja za pravico. Povejmo ji, kako si je Italija znala tedaj, ko je ležala Rusija takorekoč na tleh, zasigurati pri slabo poučeni antanti z londonsko pogodbo najlepše dele našega narodnega telesa zato, da je zapustila svoja zaveznika; kakšno žalostno vlogo je igrala jeseni l. 1915., ko so se naši srbski bratje umikali skozi Albanijo; kako se je l. 1918. začela dobrikati Jugoslovanom in sklenila z njimi sicer neoficialno takozvani Rimski pakt, ki jim pripoznava narodnostne meje, in kako si je končno po razsulu fronte ob Piavi lastila zmago nad Avstrijo in — Jugoslovani.

Odkrijmo nadalje mladini globlje vzroke in nagibe laške politike: da ji ni toliko za rešitev maloštevilnih Lahov in Lahonov na našem narodnem ozemlju, temveč za to, da pod pretvezo strateških mej, ki so ji baje potrebne, dobi Trst, najvažnejšo luko Jadrana, da dobi najboljši del obale in vsaj del bogastva naše zemlje in da slednjič zavlada na slovan-skem Jadranu, tej poti do Balkanskega polotoka, kar ne znači drugega nič ko nasilno nadvlado močnejšega nad šibkejšim, torej golo nenravnost. Pri tem se Lahii sklicujejo na svojo kulturno poslanstvo, češ, kot potomci in dediči slavnega Rima smo prevzeli nalogo, da ščitimo Jadran in ostalo Evropo pred iztočnimi barbari. Pokažimo mladini, na kakšnih slabih nogah stoji laška kultura, da živi večinoma le o spomenikih in spominih davno preteklih dob, da je lepa prevlaka na gnilem telesu in da imajo Lahii kot potomci Rimljanov ravno toliko pravice do naše zemlje, kakor današnji Grki do Male Azije, Egipta in Perzije, ki jih je bil zavel Aleksander Veliki in jih je stoletja oplojala grška kultura, prababica rimske. In povejmo, kako postopajo Lahii zdaj in kako bodo brezdvomno postopali vedno z našim ljudstvom v zasedenem ozemlju, ki ga hočejo z vsemi sredstvi pripraviti do tega, da zataji svojo narodnost in se uda največjemu grehu zoper duha, neznačajnosti.

To je prvi del naše naloge; drugi in tretji izvirata neposredno iz prvega. Zakaj, ako si tako živo predočujemo krivico, ki se nam godi sedaj, tedaj mora v slehernem srcu zrasti zavest, da ni drugega sredstva, ko da ji napovemo odkrit boj do skrajnosti. Ta boj zoper krivico, zločinu na vsem človeštvu, in za pravico, da živi slabejši poleg močnejšega v miru in brez strahu, je boj prvovrstne moralne vrednosti; s tem, da uženemo krivico, storimo le uslugo vsemu človeštvu, osobito ker ne zahtevamo nič tuje lastnine, temveč le to, kar nam gre po božjih zakonih.

Vse to povejmo mladini, ne samo enkrat, ampak ponavljajmo to ne-prenéhoma in povsod tako dolgo, da ji preide v kri in meso, zakaj le tedaj bo naša misel postala meso-dejanje.

Tudi naše učne knjige morajo služiti temu smotru. V njih se mora razpravljati o začasno izgubljenem ozemlju ravno tako, in še z večjo ljubeznijo ko o ostali Jugoslaviji, da zbudimo čut skupnosti z onim delom naroda, ki ječi onstran krivičnih, začasnih mej.

To delo šole in učiteljstva pa mora segati i v javno življenje, v ljudstvo. In naša dolžnost je, da kujemo med narodom trajno in povsod že naznačeno trojno zavest: prizadete krivice, potrebe boja za pravico in moralne opravičenosti do tega. Prepričan sem, da nam za to zadostuje doba 10—15 let; v tem času pa bomo na ta način dosegli še nekaj več, namreč to, da se bo naš trojedini narod čutil res eno telo, zakaj velika nesreča, velika krivica, ki jo moramo skupno trpeti, bo to delo, katerega potrebnost uvidevamo vsi, izvršila v razmeroma krajši dobi, nego bi bilo mogoče v drugih odnošajih.

Vem, da mi bo morda kdo vsaj v svojem srcu očital narodni šovinizem. Temu pa povem samo eno: boj za pravico je boj za resnico in ta ne more biti nikoli šovinizem, temveč je sveta dolžnost slehernega značajnega pozameznika in naroda. Slišal bom tudi, da italijansko ljudstvo ni krivo tega, kar počenja zdaj laška imperialistična vlada, da pa bo plačevalo ljudstvo in ne pravi krivec. Temu nasproti pa vem: kakor ima občina vedno takšnega župana, kakršnega je vredna, tako je tudi z narodom enotne narodnostne države in z njegovo vlado. Zadostuje že to, da je narod takšno vlado trpel in celo podpiral.

Pa dovolj! Ne govorimo več mnogo o naši politični nalogi, ampak izvršujemo jo po označenih smernicah. Molčimo in delajmo! Pripravljajmo tla! Ko pa bo naše delo izvršeno, pokličimo druge može, ki naj ga s svojimi sredstvi nadaljujejo do cilja, skupnega in svetega nam vsem: da osvobodimo zadnjo našo vas in zadnjega našega človeka. Le na ta način smemo upati, da se uresniči tudi v našem slučaju znana prislovica o slovanski želji: zakopali so jo v grob, postavili nanj trden grad, toda želja je oživela ter uničila grad in njega graditelje.

DR. FRANC DERGANČ:

WILLIAM JAMES.

Filozof moderne Amerike.

(Dalje.)

Noturizem je osvoboditelj, noturizem nas je rešil filozofske laži in dogmatičnega nepoštenja, noturizem je vrnil človeku dostojanstvo in mu omogočil razvoj v najvišji človeški kreposti, v absolutni odkritosrčnosti in poštenosti. Osvobojeni duh kaže ponosno na nepopolno, omejeno delo kulture: malo je to, a priboril sem si z lastno močjo, z lastnim trudom; ali kakor je to malo raslo in se razvijalo doslej, tako bode raslo in se razvijalo še dalje, dalje, preko naših grobov in preko grobov naših poznih vnukov!

Samozavestno in ponosno priznava osvobojeni duh: ignoro, sed *no-vero!* In kar nič ga ni sram človeške nepopolnosti in omejenosti! Ali ni ta ponosna zavest nepopolnosti predpogoj absolutne poštenosti, kardinalne kreposti v moderni etiki? Ob najboljši volji ne more biti filozofski dogmatik pošten, brani mu dogmatična trditev, da ima in pozna že a priori popolno resnico. Kulturna zgodovina in razvoj poedinca dokazujeta baš nasprotno, dokazujeta sotrudno, nastojno in nepopolno resnico noturizma. Dogmatizem je tako prisiljen z lažjo in nepoštenostjo ščititi svoje pozicije. Ker je naše spoznanje le delno, nepopolno in režé na najvažnejših mestih prazni, nepristopni prepadi, poizkuša dogmatizem izpolniti in premostiti jih s surogati subjektivne fantazije, s subjektivnimi predstavami, o katerih smo se prepričali, da jim priznava ljudstvo iz psiholoških razlogov več resničnosti nego objektivnim predstavam lastnega izkustva. In ta lažnjiva, sleparska filozofska tendenca si je ustvarila že davno močno organizacijo, ki brutalno priklepa z verigami zofistike, eristike, topike ali dialektike ubogo ljudstvo na Prometejevo skalo. Kakor sem pojasnil že na drugem mestu, veljajo te besede le o filozofskem in znanstvenem dogmatizmu, nikakor pa ne o praktičnem dogmatizmu mladine in ljudstva, dogmatično odvisnega od alurgije nedogmatičnih, strokovnih izsledovalcev.

Naš nepopolni pregled problema resnice bi ostal še nepopolnejši, ko ne bi posvetili vsaj za kratek čas pozornosti tisti stroki kulturnega dela, ki je prišla najbližje metodi objektivne resnice. Opravičeno nas opozarjata prirodoslovje in kulturna zgodovina na kulturno razliko primitivnih diluvijalnih dob in našega časa. Kdo je osrečil človeštvo z darovi napredka? V prvi vrsti prirodoslovje s svojo „eksaktno, pozitivno“ resnico! Kakor se je na eni strani prirodoslovje logično omejilo, uhaja na drugi strani nelogično čez samovoljno in svobodno postavljene mejnike,

če zameta vsako filozofijo, metafiziko in mistiko kakor nesmiselno besedičenje in psihološko brutalizovanje ljudstva. Ob drugi priliki hočemo pokazati, kako to omalovaževanje ne škoduje samo napredku in uspešnosti prirodoslovja samega, ampak kako spravlja naravnost v nevarnost vse kulturne pridobitve.

Prirodoslovno spoznanje nima na prvi pogled nič mističnega in čudovitega na sebi, vrši se preprosto in uporablja samo prirodna, vsakdanja sredstva, pristopna vsakomur o vsakem času in podrejena splošni kontroli. Prirodoslovna resnica nas preseneča po isti mehanični preprostosti kakor psihološka resnica. Človek postavi telo s čutili v kontakt ali intimno bližino predmeta kakor živ fotografski aparat in sprejema vtiske, to se pravi: opazuje. Vir spoznavanja je sotrudno, koncentrovano opazovanje izvežbanih čutil. Vaja v koncentraciji opazovanja odločuje prirodno in medsebojno umevanje. Zato zahteva psihologija učenja pred vsem vežbanja otrok v koncentraciji opazovanja. Kako se muči mladi in nerazviti duh, ko mu učitelj razlaga in opisuje predmet po prvi nazorni stopnji formalne metode, a se obrača neizvežbana otroška pozornost v drugih smereh ali pa jo motijo posameznosti, ki se jih je navadil izpuščati dozoreli razum učitelja. Izpopolniti nam je torej didaktično metodo formalnih stopenj z novo stopnjo, ki jo hočemo imenovati *f u n d a m e n t a l n o s t o p n j o*. Fundamentalna stopnja nam predstavlja propedeutiko umnega zaznavanja ter vežba sistematično mladega, nerazvitega duha v koncentraciji sotrudnega opazovanja.

Znanstveno opazovanje se razlikuje od mehaničnega zaznavanja po smotrenosti, da išče znanstvenik zadnjih prvin v predmetu, da zasleduje medsebojno odvisnost sestavin, da svoje teoretično spoznanje praktično izkoristi in tako olajša življenje sebi in drugim. Če je zadostil tem trem potrebam, se njegov spoznavni nagon pomiri, tako se uteši žejni, lačni človek, ako se nasiti in napoji, da se mu zdi vsako drugo delo v tem oziru odveč in nepotrebno. Vsak predmet se postavi pred človeka kakor zamotana uganka, da jo z mislečim opazovanjem ugane in reši.

Prirodoslovno opazovanje je *i n d i v i d u a l n o*, če se opira na eno samo osebo, *s o c i a l n o* (sinergetično, singenetično), če sodeluje pri opazovanju skupina strokovno izvežbanih opazovalcev; *p r e d m e t n o*, če opazuje duh objektivni predmet in *p r e d s t a v n o*, če opazuje samo reprodukcije predmetov v spominu, to je predstave (engrame). Predmetno opazovanje goji empirizem, po predstavnem svetu se ogleduje zlasti racionalizem, ki pa ne sme prezreti empiričnega izvora predstav in neprestane potrebe kontrolnega eksperimenta z empirično konfrontacijo, da ne obtiči brez vodstva v usodnih zašlicah blodne fantazije. Predmetno opazovanje se deli zopet na tri smeri: 1. sistematično, deskriptivno-komparativno opazovanje motri in primerja predmete, kakoršni so

v hipu opazovanja; 2. genetično opazovanje zasleduje razvoj predmeta v teku časa; 3. eksperimentalno opazovanje preiskuje predmet v pogojih, odvisnih od znanstvenikove volje in moči. Do najvišje popolnosti se je povzpelo doslej človeško opazovanje v eksperimentu, ki znači triumf človeškega duha nad naravo. Na človekov ukaz ponovi narava opazovani dogodek, v eksperimentu se producira narava kakor dresirana žival. Po namenu ločimo: 1. kontrolni eksperiment, ki naj verificira lastno ali tuje opazovanje; 2. hevristični eksperiment sistematično spaja in razkraja, iščoč novih, neznanih predmetov in pojavov; 3. didaktični eksperiment se izvaja v poučne svrhe.

Vsako prirodoslovno opazovanje se vrši po navedeni trosmerni metodi in prirodoslovec je obdelal svoj predmet znanstveno le tedaj, če ga je opazoval v vseh treh smereh. Trosmerena prirodoslovna metoda je dosegla tako bogatih uspehov, da so jo polagoma prevzele še druge znanstvene discipline, n. pr. eksperimentalna fiziologija, psihologija in biologija (razvojna mehanika, Roux), eksperimentalna geologija itd. Okultizem utira celo eksperimentalno metafiziko in teologijo.

Mehanično se vsiljuje vprašanje: kdaj pa dobimo še eksperimentalno logiko, noetiko in filozofijo? V smeri kontrolnega eksperimenta se razvija Jamesov pragmatizem (verifikacija resnice), Husserlova „fenomenologija“ (konfrontacija pojmov in empiričnih zaznav), empirična dedukcija in pojmovni revizionizem.

Enako preprosto se glasi definicija eksaktne, pozitivne znanosti. Mach označuje za bistvo znanosti „ekonomijo mišljenja, ekonomičen opis dejstev“; podobno imenuje že prej (1874) Kirchhoff znanost „popolni najenostavnejši opis“, pozneje Avenarius (1876). Pozitivna znanost se drži torej preproste, skoro mehanične metode; ekonomično opazuj in ekonomično opiši, kar si opazil!

Čeprav proglašá prirodoslovje svoje resnice za „eksaktne“, vendar niso nujne, neizpremenljive, ampak kontingentne (slučajne): quod potest esse et non esse (Tomaž Akv.). Leibniz jih imenuje „vérités de fait“ v nasprotju z „vérités de raison“. Narava ni nujno taka, kakoršna je, lahko bi bila tudi drugačna, filozofi ji očitajo naravnost iracionalizem; tudi prirodni dogodki kažejo nepredvidne variacije v dokaz, da vlada v narodi poleg železne nujnosti tudi svoboda (Boutroux). Prirodni zakoni se nam zde le zato večni, neizpremenljivi, ker poteka ritem njih izprememb tako počasi, da jih praktično niti ne zazna pozornost cele vrste kratkoživih človeških generacij. Kulturna tradicija jih ugotovi šele tedaj, ko ji omogočijo večtisočletni, po enaki metodi sestavljeni zapisniki eksaktno primerjanje.

V svobodnem sporazumu smo se zedinili, da hočemo imenovati z besedo „resnica“ le soglasje predstave s predmetom, nastajajoče po noe-

tični metodi noturizma in izviraajoče iz intimnega, mehničnega kontakta s naravo v obliki opazovanja, v katerem razlikujemo dva elementa: 1. iracionalno, naravnost mistično sprejemanje slik; 2. logično urejanje slik in sklepanje z uporabo iracionalnega materijala (mišljenje).

Z odkritjem mističnega elementa v vsakdanjosti zaznavanja so se nam odprla na široko vrata v bajne prostore novega sveta. Moderno znanstveno iskanje se je oddaljilo od ljudske psihe in popolnoma prezrlo, da je ljudska masa omejena na prvotno, mistično zaznavanje, moderna znanost je najvno kakor barvoslepi človek koračila preko mistike zaznavanja in enostransko osredotočila vso pozornost v induktivnem, analitičnem, logičnem izsledovanju medsebojnosti prvin in predmetov. Dočim zaznava mistični ljudski duh nazorno, neposredno, hipno, se vrši znanstveno, šolsko opazovanje počasí, zamudno, naporno od koraka do koraka. Cela kulturna zgodovina je držala doslej znanstveno pozornost v smeri tega počasnega, soslednega, analitičnega napredovanja, v smeri polagoma rastoče resnice, kakor nam jo odkriva noturizem. Misticismem prebujajo duha k samozavesti in vprašuje: ali niso morda pogoji dani, v katerih bi znanost enako nazorno, neposredno in hipno spoznavala medsebojnost prvin in predmetov, kakor zaznava v omejenem obsegu že zdravi ljudski razum? Misticismem nalaga psihologiji novo, velikansko nalogo, kateri se je doslej umikalo pozitivno prirodoslovje kakor fantastični iluziji, nepotrebemu nelogičnemu problemu. A baš omenjeni ozir na ljudske mase, praktična potreba sili moderno eksaktno znanost k izpremenci stališča. Zato nikakor ni čudno, ampak strogo logično, da so se začeli resni znanstveniki baviti z okultizmom. Ker mistična intuicija, potapljaajoča se v globine sodobne kozmične in kulturne konstelacije, izpolnjuje samo vrzeli logično-znanstvenega spoznanja, kakor to zahteva na totalnost usmerjena ljudska psiha, ker dalje veljajo teze noturizma tudi o mističnem spoznavanju, je moderni misticismem dolžan, izvršiti revizijo mistične tradicije (n. pr. intuicije o bogu, duhu, svobodi), da ne zabrede v prevare dialektičnega dogmatizma.

Nobena logika, noben razum ne more slutiti, kamoli konstruirati kljub vsem znanim naravnim zakonom, česar mu ni prej pokazala iracionalna zaznava. Opozarjam samo na *de Vriesove* mutacije. Slike zaznav padajo v empiričnem kontaktu s naravo kakor neslutni, slučajni, nepričakovani, svobodni, čudežni darovi na film spomina. Živimo sredi samih iracionalnih čudežev, a se ne čudimo! Zdaj razumemo, zakaj je označil Platon strmenje (*thaumacein*) za vir filozofije. Ker se zaznave v vseh ljudeh ritmično ponavljajo, se jih navadimo, ne da bi še nadalje strmeli, občutek navade nam obuja misel absolutne nujnosti.

Rekli smo, da je resnica soglas predstave z istinitim, danim predmetom, da obstaja torej a priori od človeka neodvisna istina predmeta,

a posteriori šele sledi soglas v obliki resnice. Razmerje apriorne istine predmeta in aposteriorne resnice imajo ugotoviti šele nadaljne preiskave, ali je to soglasje reproduktivna podobnost ali samo simbolična korelacija? Na vsak način pa označujmo po svobodnem dogovoru z besedo „istina“ (Wirklichkeit) iracionalno, zagonetno, empirično danost predmeta, ki se mu v znanstvenem izsledovanju razum šele približuje v obliki resnice, v obliki rastočega soglasja, spoznanja. Kako gibljivi, tekoči, plastični in prisposobni so pojmi noturizma, se z eksperimentalno logiko prepričamo, če preizkusimo naš pojem resnice še po stari in verzivni metodi: ali pa ni morda baš narobe, ali ni resnica temveč soglas predmeta s predstavo, kakor naravnost uči enostranski racionalizem? Racionalistu Kantu je razum zakonodavec prirode, naš razum se ne ravna po predmetih prirode, ampak narobe, predmeti se morajo ravnati po prirojenih kategorijah razuma. Hegel je šel v radikalnem racionalizmu še dalje in naravnost trdil, da je razum stvarnik prirode. V nemalo zadrego nas je torej spravila inverzivna metoda! Predmeti kulture, umetnosti in tehnike potrjujejo mnenje racionalistov: predmet se rodi iz soglasja z idejo, apriorno nastopi ideja, a posteriorno nastane predmet z neskončno tendenco, približati se originalu ideje v rastoči popolnosti, kakor zahteva estetika. Leonardo da Vinci je slikal pet let Mommo Liso Giocondo, ne da bi končal slike. Logika in estetika! Ali je torej spoznavanje logičen ali estetičen problem? Oboje, ker vlada med materijo in duhom, med naravo in kulturo a priori tendenca rastoče harmonije, harmonično prisposobna medsebojnost, v kateri zmaguje z rastočo kulturo nesmrtni duh.

Spoznavanje je boj duha z materijo, boj luči s temo! Kadar duh spozna, zmaga, si osvoji predmet. Vsako novo spoznanje pomeni novo zmagó. Ali ni tudi socialno življenje približevanje zmagovitim idejam duha, idealom svobode, pravice in dela? Tako vidimo, da se zbira spoznavanje moderne znanosti v dveh glavnih strugah, v prirodoslovju in kulturni zgodovini, resnica izvira iz soglasja ideje z materijo in narobe, iz sinteze empirizma in racionalima, iz filozofije vivizma (empiroracionalizma). Prvotni skupni izvor obeh pa ostane empirična, in vendar tako mistična intuicija; posamezni izvoljenec posame iz posameznih slučajev idejo, ki se vrne v obliki zakona zopet v materijo, da zmagovito prešine vse ljudi in vso slučajnost življenja.

IV.

Strastna igra se igra na stari borzi filozofije, vse križem vpijo in dokazujejo filozofi-mešetarji, da je valuta njih idej pokrita z najčistejšim zlatom resnice; vsak med njimi nosi v srcu ponosno zavest, da se prav-

kar odloči boj za vedno, da zavlada s popolnim uničenjem nasprotnika in z zmago njegove enovečne resnice večni mir na zemlji.

Objektivni opazovalec gleda in posluša, a vidi samo skladanice filozofskih knjig, vidi samo kupe tiskanega popirja in nehote se spomni besedi ljudskega filozofa:

Resnica, zlato, do večnosti mir:
popir, le popir, le pisan popir!

Za one pa, ki so našli v noturizmu zanesljivo kritično merilo vsaki trditvi, je izgubil medsebojni filozofski boj do zatora vso ostrino. To ni boj resnih in zrelih mož, ampak le neokusna igra nezrelega naraščaja. Na vsaki strani nam kulturna zgodovina ponavlja dokaz, da je resnica sotrudno rastoča količina, da znači vsaka trditev le delno fazo in le skromen prispevek v nastoju resnice; kulturna zgodovina nas uči obzirnosti in skromnosti: drug drugemu smo potrebni po osebni nepopolnosti in nedovršenosti vsakega dela, za katero nikoli ni dovolj sotrudnikov. Iz globokega spoznanja izvirajoča osebna skromnost in nujna zavest nepopolnosti lastne osebe in lastnega dela poruši umetne meje absolutnega individualizma in združi kakor lepivo dušnega cementa solidarno človeštvo v eno samo sotrudno enoto.

In kako valuto določimo trditvi Jamesovega pragmatizma, da je resnica samo korist, da je resnično samo to, kar je praktično in koristno? Po kateri metodi določimo objektivno veljavo Jamesovi resnici? Najprimerneje seveda po njegovi lastni metodi pragmatizma, ki obstoji v eksperimentu, da preišče praktične konsekvence kake trditve, da pokaže kakoršnokoli praktično razliko, da ugotovi, kaka posebna razlika nastopi za vas in zame v gotovih trenutkih življenja, če je ta ali ona svetovna formula resnična. Napravimo torej v duhu logičen, kontrolen eksperiment (verifikacijo) in ugotovimo praktične posledice v konkretnem primeru, mislimo si namreč, da je Amerika sama proglasila pragmatično resnico koristi za prvi državni zakon. Zasedujmo posledice in uspeh tega zakona: vsak ameriški državljan udari samozavestno na svoj z dolarji nabit mošnjiček, rekoč: to je moja resnica! Ali mošnjički so različni in še različnejši so viri njih dolarjev. Vzemimo samo skupino kapitalistov in delavcev. Kapitalist izjavlja: moja korist zahteva več delavnega časa in manj delavnega zaslužka! Delavec ugovarja: moja korist zahteva manj delavnega časa in več zaslužka!

Kateri areopag naj rzsodi prepir? Država. Kdo predstavlja danes državo? Večina. Kdo sedi v večini? Zopet kapitalist. Kot zadnjo posledico provzroči torej pragmatična resnica meščansko vojno delavcev in kapitalistov za večino v parlamentu. V logičnem eksperimentu je pokazala pragmatična resnica zadnjo praktično konsekvenco: medsebojni boj

do zatora in spoznanje, da je smoter življenja medsebojno klanje in uničevanje kulture.

Blaznosti take resnice se upira najjačji človeški nagon: obstojni in ustvarni nagon, trdno pričakovanje in zavest dobrega konca. Za katero stran govore argumenti biologije, zgodovine in filozofije? Na katero stran rzsodi najvišja instanca moderne kulture: mirovna konferenca v Parizu, kjer je vprizoril novo „Divino Commedio“ naš dedni sovražnik, rimski macchiavellizem, zahrbtni impresario moderne diplomacije, brutalni „sacro egoismo“, da nas pahne v „inferno“ premaganih narodov?

V biologiji opažamo medsebojni kanibalizem: živali žive ob rastlinah in uničevanju slabših živali! Ali ne priča zgodovina vojska o isti uničevalni smernici? Kako odsvita smoter življenja iz filozofije? Najstarejša grška filozofija je zasledila v prirodi in v življenju en sam, večno se ponavljajoč ritem z dvojno fazo spoja in razkroja, sinteze in analize, ustvarjanja in uničevanja. Večni ritem vračanja (palintropia) so učili Anaksimander in Empedokles, zlasti pa Heraklit, filozof tekočnosti (vse teče), protislovja (vse se vrši kat'enantioteta) in trditve, da je boj i oče i kralj vseh stvari. Stoicizem, ki deli človeško dušo na osem delov in prisoja vodilno ulogo „gospodovalnosti“ (to hegemonikon), govori enako o ritmu „svetovnega požara“ (ekpyrosis). Ustvarjajoči čas požira, uničuje svoje otroke kakor stari Kronos. Uničevalno tendenco izraža tudi indijska filozofija bramanizma in budizma. Tako modruje starejši bramanizem: medsebojno uničevanje na zemlji je prirodno, neizbežno dejstvo, čeprav se mu protivi zavest dobrega konca. Ker pa dober konec na zemlji ni mogoč, najde ga hrepeneči človek samo v raju posmrtnega življenja. Iz enake logike potekata ideji o pajčolanu Maje in selitvi duš. Idejo radikalnega uničenja je razvil Buda v filozofiji svetobežnega pesimizma, psihopatične askeze in nirvane.

Mimogrede opozarjam, da tvori bramanizem s filozofijo uničenja in zatora resno nevarnost naše klasične kulture. V znamenju bramanizma se organizira moderna Indija, iz njega črpa tudi moderna teozofija (Blavatzky, Olcott, Besant), po vseh večjih svetovnih mestih se ustanavljajo teozofska društva in krožki budizma. Posledic niti ne slutimo, če se proglasi popolna svoboda vesti, konfesij in sekt. Doživeti utegnemo tragično krivdo klasicizma v novi izdaji, če prepustimo mase misticizmu bramanških agitatorjev, dasi je morda naperila baš proti njim bodoči sunek intelektualnomistična slovanska sekta „duhoborcev“, priznavalcev duha in notranje luči. Z mističnim vidom hoče obuditi moderni duhoborec v ljudski zavesti oster, neomajen silogizem konkretnega monoteizma: ker je isti bog dobrotni oče in pravični gospodar vseh časov in narodov, so vse konfesije rodne sestre, hčerke istega očeta. V mistični intuiciji združuje duhoborec vsa verstva okolo istega boga, razsvetljeni duhoborec

se čuti istočasno pripadnikom mozaizma, izlama, bramanizma in budizma, ker vsi priznavajo in slave istega boga, dasi v drugem materinem jeziku obreda.

Praktične posledice razredno (kapitalistično) umevane Jamesove resnice so naravnost katastrofalne, uničevalne, torej škodljive človeštvu in kulturi. Kar pa je škodljivo, pogubno, ne more biti istočasno koristno in uspešno. Pragmatizem pobija torej sam po lastni metodi namišljeno resnico koristi, pragmatizem nasprotuje sam sebi in zahteva drugo resnico, ki ne vodi do tako strašnih posledic in obeta »boljši konec«.

Filozofija uničenja ali filozofija dobrega konca, filozofija zatora ali filozofija življenja? Kako izravnamo to protislovje, katera alternativa je resnična? Odgovarja nam ista biologija, zgodovina in filozofija. Poglejmo samo človeško telo: množica različnih organov sodeluje v enotnem smotru. Dokler vlada harmonija, se telo zdravo in veselo razvija, boj in prepir med organi provzroča bolezen in smrt. Prepira pa ne razsojajo organi sami med seboj, ta posel je poverjen posebnemu vodilnemu organu, glavi, sedežu možganov. Glava vodi, razsoja in ureja medsebojno razmerje organov, možgani izvršujejo regenco (vlado) v državi organizma. Ali se je v moderni družbi že diferenciral po rastočem principu deljenega dela tak poseben vodilen organ (stan), ki nima druge naloge, nego vzdrževati harmonijo med organi in enakomerno, objektivno skrbeti za zdravje in napredek družbe? V sedanji obliki države gotovo ne, ker so se borili doslej stanovi z drugotno specifično socialno funkcijo med seboj za regenco po principu razrednega boja, diktature enega stanu nad ostalimi stanovi. A kulturna zgodovina se razvija v smeri takega posebnega stanu s posebno vzgojo in organizacijo, ki izključuje vsako enostransko izkoriščanje države, temu stanu se podrede s silo ali prostovoljno vsi drugi stanovi in mu izročijo regenco z najvišjo oblastjo. V zgodovinskih časih se človeška priroda res ni izpremenila, primitivni človek diluvija je mislil, čutil in delal približno kakor mi, napredovala je le kultura in nje organizacija, ki vzdržuje človeka umetno na doseženi višini s pomočjo vzgoje in sile. Tudi mi ne smemo pričakovati v doglednem času napredka človeške mentalitete, človek ostane inteligentna beštija kakor je bil, ves napredek se tiče le naše kulturne organizacije. Narobe, človek razodeva trdovraten atavizem, privlačnost proti primitivnosti. Kakor pade sam sebi prepuščen kamen v nižino, tako omahne človek s kulturne višine in se pogrezne z neko divjo slastjo v staro močvirje primitivnosti, če odnehajo iz kakršnegakoli vzroka trdne, brezobzirne vezi organizacije. Bistvo kulture torej ni divja, primitivna svoboda, ampak organizirana svoboda!

(Konec prih.)

PAVEL FLERE:

NEKAJ O UČITELJEVI PRIPRAVI ZA POUK.

I.

Smatram, da je učiteljeva priprava za pouk dvojna: direktna in indirektna. S prvo se pripravljva v gotovi učni snovi za določene učne ure, druga pa služi sploh njegovi nadaljni strokovni, a celo tudi njegovi nadaljni obči izobrazbi. Zato spada v to indirektno pripravo za pouk vse, s čemer se učitelj znanstveno in praktično peča, vse, v kar se izobrazujoč pogloblja. Krog, v katerem se giblje taka indirektna priprava, je zatorej neomejen in se razširja bolj in bolj. Gotovo je, da smemo smatrati za dobrega učitelja le tistega, ki snov, katero naj metodično pravilno obravnava, tudi temeljito in široko obvlada; tak učitelj pač lahko individualizira svoje delo v šoli, njegova metoda pri pouku je lahko prosta, ker ga čvrsto poznanje snovi osvoboduje v njegovem delu in njegovem nastopu.

Za to indirektno pripravo na pouk pa se mi zdi najpoglaviteje tole: Med temelji splošne in strokovne izobrazbe, ki jo je učitelju dala na pot v življenje šola, in med njegovo splošno in strokovno nadaljno samoizobrazbo ne sme nastati nikaka vrzel.

Smoter samoizobrazbe se izcimlja iz smotra skupne šolske izobrazbe, dasi sega seveda preko tega; z njim se odpira nov svet, prikazujejo se nove, večje in vedno večje oblike v občestvu. Z njim se odpira pogled v neskončnost novih nalog. Ravno s tem pa, da se zavedamo neskončnosti teh, čutimo tudi, da imajo te naloge svoj smoter tudi v neskončnosti, t. j. v življenju samem. V svoji samoizobrazbi zato ne bomo iskali le obsežnejših enot, nego poslednjo enoto vseh; ne bomo si nastavljali le višjih smotrov, marveč smoter smotrov, ki je: Izobrazimo sami sebe tako, da nam bo izobraževanje človeka za človeka lahko. Ne le izobraževanje v ožjem smislu, kajti izobrazba v širšem je pouk in vzgoja.

S tem so dane smernice za lastno izobrazbo: za lastno vzgojo, za lastno učenje. Prvo le omenjam, ker mi je danes v mislih snovna izobrazba, zato govorim o tej.

Snovno naobražen učitelj v osnovni šoli obvlada vse predmete. S tem pa ni rečeno, da bodi znanstvenik v vseh predmetih, na kar bi bilo nesmiselno misliti. A ne bodi tudi diletant v njih, zakaj diletantizem ravno ubija smisel za temeljitejše delo. Nevarnost pri diletantizmu pa je tudi ta, da se človek prehitro oprime samo ene panoge gotovega znanstva, da se „specializira“ ali vsaj poizkuša specializirati, ker mu za specialno znanstveno delo navadno nedostajajo dvomljivi osnovni

temelji. Vsak tak „specialist“ naj se zaveda, da osnovna šola sploh ne potrebuje specialistov.

Zato bodi zlasti začetna samoizobrazba postavljena kar le mogoče na široko, a vzlic temu temeljito podlago. D o b r a poljudnoznanstvena dela so tista, ki jih je treba za začetek najbolj priporočati; ta razširjajo in poglobljajo s šolsko izobrazbo pridobljene temelje ter vodijo do vedno večjega razumevanja in znanja, obenem pa s svojo zanimivostjo skrbé za veselje do predmeta.

Imenoval sem „s šolsko izobrazbo pridobljene temelje“. Teh pa je malo in o šoli, iz katere smo izšli, bo govor še spodaj. Zato je potrebna tudi ta pripomba: Kjer nam šola ni dala ničesar, je treba, da si vzamemo sami. V tem slučaju pa bi bilo zelo napačno, da bi segli takoj po poljudnoznanstveni knjigi. V strogo znanstveni, pa če še tako dobri knjižici si prilastimo temelje dotične vede; pozneje sežemo z uspehom po poljudni knjigi, ki jo je napisal res znanstvenik. Če sami obvladamo znanstvene temelje, bomo tudi lahko ločili, katera poljudno pisana knjiga se opira res na znanstvo in katera je z znanstvom samo našemarjena. Z obvladanjem znanstvenih osnov bomo lahko kritično izbirali dela, ki jih odločamo za lastno izobrazbo. To stopnjo pa moramo doseči, da v lastno škodo ne bomo snemali klobuka pred psevdoznanstveniki in pred psevdoznanstvom.

Napačno pa bi bilo, če pri svoji nadaljni izobrazbi govorimo le o znanstvu. Čitanje in studij klasikov in pesnikov je tu pravitako potrebno, kakor proučevanje zgodovinske snovi; izbrano leposlovje tako, kakor studij v naravi; zakaj izobrazba zadeva um in srce. Tudi ne mislim, da se izobrazuj le iz knjig, knjige — v mislih imamo le dobre knjige — so vodnica in kažejo, kaj se uči in kje se uči. Kajti če se zadovoljujemo s splošno izobrazbo, s kakršno se zadovoljuje vsak commis voyageur, potem si nabavimo eno edino knjigo, t. j. konverzacijski leksikon, ki obsega vso snov. Nas pa bodo vodile knjige v svet, v družbo, v naravo, v delavnico — obče v življenje. Učile nas bodo, kaj glejmo in kako glejmo.

Dejali smo, da nas napotijo knjige v naravo, v delavnico. Naša pot tja se vrši lahko na dvojen način: sistematično in priložnostno; drugi način je dober, prvi je boljši, če je le mogoč. Najboljše pa je, če združimo oba: da namreč zase smotreno premotrivamo življenje v naravi ter vse pojave dela in občega socialnega življenja, obenem pa ne zamudimo tudi nobene spontane prilike, ki se nam nudi, da se ozremo v to ali ono njuno posebnost.

Kakor za priložnostno, tako tudi za smotreno promatranje teh zadač v naši občini nadaljni izobrazbi pa so nam še vedno potrebne tozadavne temeljne strokovne knjige. Nam, ki smo izšli iz stare avstrijske šole, tembolj, ker „šole, s kakršnimi nas je bil avstrijski Bog udaril, ovirajo duševni razvoj človeka, da nam, rekel bi, zaplankajo razum, ker ga sti-

skajo ter ponavadi sčasom res potisnejo v eno samo tesno strugo... Med nami žive ljudje, ki so bili izvrstno opravili svoje takoimenovane „studije“ in ki jih spoštljivo prištevamo cvetu izobraženstva; ali vprašaj jih o stvarih, katerih se niso bili „iz glave“ naučili, pa se boš razjokal od smeha in bridkosti“ (Iv. Cankar). In o sebi pravi Iv. Cankar, da „ob branju (Krekove knjige „Črne bukve kmečkega stanu“ — torej nadvse poljudnega spisa!) se je pokazala vsa žalostna pomanjkljivost moje šolske učenosti. Stvari, ki bi jih bister kmet z lahkoto razumel, sem moral brati po dvakrat, da so mi bile vsaj za silo jasne.“ Pravtako je z nami in z našo izobrazbo, če ne pridamo oni, s katero nas je udaril avstrijski šolski bog, lastne in res temeljite. Med te, za narodno učiteljstvo prepotrebne vede štejem zlasti nauk o narodnem gospodarstvu, sociologiji in o politiki kot vedi.

Naštel sem obsežen kompleks in kdor mi očita, da je zahteva, naj vse to učitelj šele sam predela in prepozna, previsoka, temu pritrdim. Da dajo v vseh potrebnih panogah znanstvene temelje učiteljski splošni izobrazbi, v to so poklicani najrazličnejši činitelji, ki jih v blagopokojni Avstriji nismo mogli upreči v to delo, ki pa jih moramo privedi do tega v svoji svobodni, povsem lastni državi.

V prvi vrsti mislim tu na strokovnostanovske učiteljske zveze. Pojmimo že vendar enkrat, da ne rabimo učiteljskih društev, ločenih po nekakem „političnem“ prepričanju. Kar rabimo, je močna stanovskostrokovna organizacija, ki ne bo zastopala le naših stanovskih koristi; to bodi njen drugi namen. Prvi pa ji bodi, da se z vsemi silami posveti delu v splošni in strokovni nadaljni učiteljski izobrazbi; duševna korist svojih članov ji bodi najvišji zakon! Osamosvojimo se v tem oziru, prepustimo politične boje političnim strankam, malenkostne osebnosti onim, ki vsled lastnih ambicij brez njih ne morejo živeti; učiteljstvo pa glej, da dobiš iz lastne organizacije to, kar ti je predvsem potrebno: lastno nadaljno izobrazbo. Strokovne akademije, splošno in strokovno izobraževalni tečaji, strokovno znanstvena in kulturno pregledna organizacijska glasila so, kar nam mora preskrbovati organizacija v prvi vrsti.

To je samopomoč! Iz ozirov na svoje delo v narodni kulturi pa smemo terjati tudi od države, da skrbi v kolikor mogoče velikem obsegu za nadaljno splošno in strokovno izobrazbo učiteljstva. Kako naj se vrši to, je obširno razloženo v šolskem zakonskem načrtu, ki ga je izdelala naša organizacija.

Kakor vidimo, je „indirektna priprava za pouk“, kakor smo nazvali splošno izobrazbo učiteljstva, precej obširna. Da ni preobširna, se zavedamo, če prevdarimo dvoje: 1. da mora biti narodni učitelj — kakor smo v tem listu že enkrat povdarili — tudi narodni vzgojitelj, ki je najčešče sam poklican v to, da najširšim slojem pripravi delež na skupnem dušev-

nem življenju, da vodi narod k znanstvu in umetnosti, kakor je to oboje združeno z narodom. V ta namen — smo dejali — mora biti učitelj narodni vzgojitelj v velikem slogu, obvladati mora sam znanstvene in umetniške, gospodarske in tehnične, politiške in pravne panoge; 2. pa je treba predvariti, da bi bilo tudi za uspešni pouk v šoli sami pač slabo, če bi se zadovoljeval učitelj z onim „znanjem“, ki ga je za svoj učiteljski posel prinesel iz šole s seboj v svet; zakaj to znanje ponajveč le centimetersko presega ono „znanje“, ki naj bi ga „podaal“ učencem, kdor hoče biti rokodelec v šoli. Rokodelec pa ne postane le tisti, kdor se zanaša na poglobljeno svoje znanje in na lastno intuicijo, na divinacijo v sebi, ki mu ne bo pripuščala, da ne bi poglobljal in razširjal svojega znanja.

II.

O potrebi direktne priprave na pouk, t. j. one, ki služi gotovi učni snovi za določene učne ure, govoriti še posebe, bi bilo odveč. Vsakdo ve, da je poučevanje intelektualno delo, ki zahteva vestne intelektualne priprave. S tem bi bila izrečena dolžnost za tako pripravo, a če je samo dolžnost, je premalo. Direktna priprava za pouk mora biti učitelju opravilo, ki ga razveseljuje, oživlja njegovo delo in ga zadovoljuje. Ta priprava ureja in narekuje metodo, razvrstitev in zbor snovi ter določa pot postopka. Kdor se izgovarja s tem, da mu dá vse to že dolgoletna praksa, je v zmoti; poizkusi naj samo enkratno pismeno pripravo za učno snov, ki jo je obravnaval brez take, in prepriča se o razliki.

To je pripomba v splošnem, v posebnem pa ne mislimo narekovati kakih navodil za to pripravo, ker so ta vobče itak znana. Opozoril bi na to, da sem že pred leti pisal na tem mestu o učiteljevem dnevniku, kjer sem dejal tudi, da je v dnevniku najvažnejši predel „opomba“. Tu naj se zapisujejo metodične napake in posebnosti, kakor jih spoznava učitelj med poučevanjem; ti zapiski mu služijo za prihodnjič. Omenil sem tedaj tudi pismeno pripravo na pouk, katero smatram za tako važno, da jo označujem za mladega, še nepraktičnega učitelja kot neobhodno potrebno, starejšemu, praktičnejšemu pa bo dobro služila, če si jo od ure do ure priredi vsaj v pregledni razporedbi. Bodisi ta kot ona pa mora imeti — ponavljam — obsežen prostor za pripombe.

Izdelane pismene priprave — v obliki učnih nastopov po kakih „formalnih stopnjah“ — ne bi priporočal, ker tako lahko zavaja v nesamostojnost, v formalizem, kakršnega ima naš pouk še preveč. Tudi v svoji pripravi se moramo osvoboditi. Poglavitne točke, ki jih mora priprava upoštevati, bi imenoval naslednje: 1. kaj otroci že vedo o snovi, ki naj se jim poda na novo, 2. kako privedemo otroke do lastnega spo-

znavanja, 3. kako uredimo to lastno otroško opazovanje in spoznanje in kako ga izpopolnimo z novo učno snovjo, ki jo moramo podati sami; 4. kakšni naj bodo pripomočki za 2. in za 3.

Če pa hočemo, da imej ta priprava kak uspeh, ne sme biti le priložnostna, marveč mora biti prav sistematična ter mora nam samim dati popoln pregled o tem našem delu. Za tako pa je zopet najpripravnejši učiteljev dnevnik.

Ravno o tem pa bi ob koncu rad enkrat javno povedal nekaj neprijetnega. Vedno mi je bilo težko, kadar sem slišal tovariša, ki se je zgražal nad „uradno uvedbo dnevnika“. Odkrito povem tudi, zakaj mi je bilo težko. Zato ker po eni plati vedno govorimo o svoji kulturni misiji — in to upravičeno! — po drugi plati pa bi hoteli to kulturno misijo vršiti — rokodelsko. Naše delo v šoli pa je tako individualizirano, mora se tako prilagoditi posebnostim različnih temperamentov in nadarjenosti, mora biti docela kvalitativno in opravljeno s tolikim idealizmom in ljubeznijo, da je vse premalo, če se pripravljamo nanj k večjemu „na poti v šolo“. —

Kar pa sem zapisal vse iz ljubezni do šole in učiteljstva.

IZ ŠOLSKEGA DELA.

IVAN TOMAŠIĆ:

Risanje u narodnoj osnovnoj školi.*

Niži stepen: 1. i 2. razr.

Naivno risanje djece po načinu njihova risanja iz predškolske dobe.

Prvim zadatkom: „Narišite, tko šta hoće (kakogod hoće, na čem hoće i čime hoće)“ doznaje se: a) da djeca produžuju naivno risanje iz

* Ta članek je posnet po predavanju Ivana Tomašića na informativnem tečaju „Učiteljskog društva za grad Zagreb i okolinu“ dne 9. do 11. prosinca 1919. Z dovoljenjem predavatelja prinašamo v njem del VIII. točke predavanja, kjer je Tomašić razen o risanju govoril i o modeliranju v službi risanja in o umetniškem okrašenju šolskih prostorov. Ves program tečaja je bil naslednji: **Praktično predavanje:** 1. Sa školskom djecom I., II., III., IV. i V. razr. po jednu partiju risanja. 2. Izrezivanje silhoueta (risanje nožicama — škarama). 3. Primjer modelovanja u službi risanja. 4. Primjer, kako se s djecom motre umjetničke slike. **Teorijsko predavanje:** 1. Uvod. 2. Psihološki osnov risanja. 3. Razvoj risarske obuke. a) Do reforme: Dr. Stuhlmann, Flinzer, Hrvatska. b) Reforma: I. Smjer umjetno-obrtni (Dr. Jessen). II. Smjer naučni (Virchow, Heim). III. Smjer umjetnički (Hirth, Lichtwark, Lange). IV. Smjer prema kulturno-historijskim stepenima (Herbart-Zillerova škola: Dr. Rein). V. Smjer prema nauci o historijskom paralelizmu (— zakon biogenetski): prof. dr. K. Lamprecht-dr. S.

predškolske dobe, b) za što se naša djeca zanimaju (ljudi, domaće životinje, kuće, drveće i drugo iz svagdašnjega života ove djece; jedva 3 % za slobodno komponovanje uresa, a baš nijedno za geometrijski ornamenat), c) kako je to sve u njihovoj duši (ne osamljeno, nego u životnim zajednicama; sve u svezi sa ljudima i suncem) i d) na koji način djeca to sve izražavaju (n. pr.: ona ne rišu, što i kako je nešta u zbilji, nego ono, što ona o tome znadu; djeca ne rišu izvjesni predmet, n. pr. ovoga psa, nego psa uopće; djeca risanjem pripovijedaju).

Pod b) upoznate predmete obraduje se načinom navedenim pod c) i d) u daljnjim zadacima:

II. Narišite tatu, mamu, sestru, brata, gospodičnu učiteljicu, gosp. kateketu, mene (učitelja), ili druge ljude!

III. Risat ćete drveta (jablan, vrbu, jabuku, krušku, grm itd.)!

IV. 1.) (Motri se dječaka, koji stoji na učiteljskom stolu, licem okrenut prema djeci. **G l a v a:** čelo, oči, obrve, nos, usta, lica, uha, vlasi. **V r a t.** Trup. **R u k e.** **N o g e.**). Narišite ovoga dječaka, kako ste upamtili, da je pred vama stajao!

2.) (Motri se djevojčicu, koja stoji na učiteljskoj katedri, dječić okrenuta leđima: **G l a v a:** vlasi (pletenice). **V r a t.** Trup. **R u k e.** **N o g e.**). Narišite ovu djevojčicu, kako ste upamtili, da je sada stajala pred vama!

3.) (Motri se dječaka, koji stoji na učiteljskoj katedri, licem okrenut prema prozoru: **G l a v a:** nos, brada, lice, uho, vlasi. **V r a t.** Trup. **R u k e:** lijeva naprijed, desna natrag. **N o g e:** lijeva iskoračena naprijed, desna natrag). Narišite ovoga dječaka, kako sada stoji pred vama!

V. 1.) Narišite konja, koji vozi kola (prazna; kola sijena; voz drva; kola buča; voz šljunka, sl.)!

2.) Narišite na konju jahača (jaši otac ili brat, kad vode konje na pašu; jaši vojnik; jaši policist; jaši ciganin, i. dr.)!

VI. Narišite: a) kako mama doji kravu; b) kako tele sisa; c) kako krava pase; d) vola, koji ore; e) vola, koji vozi kola (sijeno, buče, drva itd.; f) bika, kojega tjeraju na sajam!

VII. 1.) (Jeste li vidjeli čovjeka, koji brzo hoda? Po čemu se pozna, da čovjek brzo hoda. (Po tome, kako drži, noge, trup, ruke, glavu)! Motrite ovoga dječaka, kako se drži, kada pred vama brzo hoda! Motrite ovu djevojčicu, koja brzo hoda! Pokaži nam jošte jednom ti, kako se brzo hoda!)

Levinstein. VI. Amerikansko risanje (Louis Prang, Chr. Schwartz u Hamburgu). VII. Risanje u službi studija djeteta (Barnes, Cooke, Sully, H. Lukas. Mrs. Maitland, Dr. Kerscheneiner; učevni put i metoda Cooke-a i Liberty Tadda). VIII. Iz prakse u trnjanskoj školi grada Zagreba.

2.) (Koga ste vi gdje drugdje vidjeli, da brzo hoda? Učenika ili učenicu, kad se žure, da ne zakasne u školu; tatu, mamu, brata, sestru, slugu, sluškinju, itd.; vojnika, stražara, ciganina, lovca, itd.).

Narišite ljude, koji brzo hode!

VIII. a) Koje vas je gledalo kokoši? b) Koga ste među njima vidjeli? (Pijevca, koke, kvočku, piliće). c) Što je radio pijetao? (Raširio krila, njima lupnuo, razvalio kljun i kukurikao). d) Što je radila koka? (Sjedila je na gnijezdu, sjedila je na murvi, izlazila je iz kokošinjca, pasla je, čeprkala je, pila je vodu, jela je kukuruz ili crve.) e) Što je radila kvočka? (Vodila je piliće).

1.) Narišite majku, kako hrani živad! (Iz rešeta, košare ili pregače rasiplje kukuruz. Pijetao kukuriče kokama, da se saberu. One se žure iz kokošinjca, sa drveta, itd.).

2.) Narišite kvočku s pilićima!

IX. Narišite, tko šta hoće o ljudima!

X. a) Koje vas je vidjelo sv. Nikolu i Krampusa? b) Po čemu si poznao Nikolu? (Visok šiljast šešir, duga brada, veliki štap, koš sa darovima: jabuke, kruške, šećerići, narandže, orasi, smokve, itd.). c) Što je imao Krampus? (Rogove, dug crven jezik, rep, brezovaču ili željezne vile, lanac, koš u koji je trpao zločestu djecu, crn je, čupav.). d) Što je radio Krampus? (Zločestu je djecu zgrabio, istukao, svezao lancem, strpao u koš i odnesao.). e) Što je činio sv. Nikola? (Pred njime su dobra djeca klečala i molila se. On je toj djeci dao darove.). f) Što je bilo, ako je Krampus htio zgrabiti i koje dobro dijete? (Sv. Nikola ga je otjerao batinom). g) Je li sv. Nikola branio od Krampusa i zločestu djecu? (Nije.)

Narišite sada sve, što znadete i hoćete o djeci i sv. Nikoli i Krampusu!

XI. a) Tko vas je vidio, kako svinje kolju? Pripovjedi, kako to biva! b) Kojom ste jošte zgodom vidjeli svinje? (Kada pasu, piju napoj, jedu, ruju, kaljužaju se, u žirovini.) c) Koje od svinja poznajete? (prasicu, odojke, bicka). d) Pripovijedi, kako svinja: jede (buče, žir pod hrastom, napoj, kukuruz i dr.); kako pase (pastir ih šuva); kako ruje (njuška ili rilo); kako se kaljuža (šobla); kako jede žir, kukuruz; kako kolju svinje; kako prasicu vodi praščiće; kako bicko (nerast) ne da k sebi! Narišite, koje šta hoće i kako to znade ob onome, što smo sada kazivali o svinjama!

XII. a) Koji ćemo blagdan imati za nekoliko dana? Zašto se radujete Božiću? (Jer ćemo kititi drvce.) Koje vas je već kada kitilo božićno drvce? Pripovjedi, kako se to radi! Što dakle sve trebate za božićno drvce?

b) Što se s božićnim drvцем čini na Badnjak uveče? (Napale se svijeće, a djeca s roditeljama mole se i pjevaju „Narodi nam se kralj nebeski“.)

c) Što se dakle može sve narisati o božićnome drvcu? (Kako ga se kiti, kako se pale svjećice, kako se pod njime moli i pjeva, darove za djecu, kako se poslije Božića ruši bor.)

Narišite svako, koje šta hoće i kakogod to znade o božićnom drvcu!

2.) Zašto nam je Božić tako mio blagdan? (Jer se je tada rodio Isus.) Gdje se je rodio? (U Betlemu u štatici.) Tko je tada bio u toj štatici? (Blažena djevica Marija i sv. Josip.) Gdje su oni položili Isusa, kada ga je blažena djevica Marija rodila? (U jasje na slamu.) Kako da se Isus nije tu smrznuo? (Grijale su ga svojom sapom životinje: vol, osao, ovce.) Tko se je prvi poklonio djetetu Isusu? (Pastiri, kojima je Isusovo rođenje javio anđeo; a zbor anđjela pjesmom: „Slava Bogu na visini, a mir ljudima dobre volje“ označio im je mjesto Isusova rođenja.) Tko se je namah zatim poklonio Isusu? (Tri mudraca sa istoka. Oni su Isusu donijeli darove: tamijan, zlato i plemenitu mast). Kako su doznali, gdje se je Isus rodio? (Pokazala im je to čudnovata zvijezda.)

Narišite rođenje Isusovo u betlemskoj štatici!

XIII. Kažite mi, kako je ovoga Božića bilo kod vas sa božićnim drvcom na Badnju večer!

Narišite svako ponešta, što se sjećate o vašem drvcu na Badnjak nedavno minuloga Božića!

XIV. Narišite mi svako svoju kuću i što je kraj nje!

XV. a) Koje vas je vidjelo ljude, koji su se vozili? Na čemu su se vozili? b) Što je na zemlji, kad se ljudi voze na saonicama? (Snijeg.) Tko je u saonicama? (Kočijaš.) Giblju li se saonice same? (Vuče ih konj.) c) Što imadu kola? (Kotače, lotre, šarage, ozdô daske.) — Kreću li se ona sama? (Vuku ih konji.) — Tko je u kolima? (Kočijaš.) — Čemu je ona u kolima? (Jednom rukom ravna konje uzdom, a drugom rukom pušketa bičem, itd.) — Po čem poznaš kod željeznice mašinu? (Po dimnjaku.) — Zašto je dimnjak? (Jer se u mašini loži.) — Zašto se loži? (Da se napravi para, koja tjera mašinu.) — A čemu je mašina? (Da vuče vagone.) — Tko ravna željeznicom? (Mašinista, „vaktar“.) — e) Što ima bicikl? (Dva kotača, jedan za drugim. Oni su spojeni željeznim šipkama. Na njima je sjedalo. Na ovome je biciklista. Pognut je naprijed. Nogama tjera bicikl. Rukama ga ravna.) — f) Gdje se ljudi voze ladom? (Na vodi.) Čime ju tjeraju? (Motkama ili veslaju.)

Narišite, kako se ljudi voze na saonicama, na kolima, na željeznici, na biciklu, na ladi!

XVI. Koga sada češće pred večer vidite na cestama? (Maske.) Tko je to? (Ljudi, muški i ženski.) Kako so obučeni muškarci, a kako ženske? Što rade? (Naganjaju djecu.)

Narišite, kako maske naganjaju djecu.

XVII. Narišite svako ponešta, što ste juče vidjeli na školskoj šetnji kraj Save!

XVIII. Jučer smo na šetnji gledali, kako ribari na Savi love ribu na udicu. — Narišite svako, kako je ribar lovio ribe!

XIX. a) Što smo radili u subotu poslije podne na školskome dvorištu? (Igrali smo se). — b) Kojih smo igara igrali? (Dječaci: konja, mačke i miša, lanca, klobučka, pilića. Djevojčice: Stjepane, bane! ... Tri u školi učenice ... Ne ćeš mi uteći, janješce! ... Lijepo nam pjeva ptica kos ... Sijala sam lan ... Svi u kolu mirno stojte! ... Voda teče bez prestanka).

Narišite svako po volji, kako smo se u subotu igrali!

Sve dosadašnje risarije radene su bijelom ili crnom konte kredom.

XX. Narišite svako, koje šta hoće i kakogod znade! (Djeci se je dalo pastele, pak se je htjelo vidjeti, koju će boju dijete za što upotrebit.)

XXI. Koji nam se blagdan sada približuje? (Uskrs). Šta bismo o njemu mogli narisati? (Zeca, koji na ledima u košari nosi darove; kvočku sa pilićima; veliko jaje, iz koga se leže pile; zec na tačkama vozi ili u košarici nosi jaja; pisanice; macice; visibabe, jaglac i druge vjesnike proljeća.)

Narišite svako ponešta o proljetnom blagdanu Uskrsu!

XXII. Koje vas je vidjelo eroplan (zrakoplov), kad su ga ovih dana puštali u vis? — Pripovjedite, kako je to bilo!

Narišite eroplan (zrakoplov), ili oni, koji ga nijesu vidjeli, nešta drugo!

XXIII. Kojih se igara igramo u školskom dvorištu? — Pripovjedi, kako se loptamo (igramo prasička, kola, itd.)?

Narišite, kako se djeca igraju!

XXIV. Narišite, kako tata ili brat kreše vrbe!

XXV. Veliko drvo, npr. hrast. Navrh njega ptičje gnijezdo s ptićima. Prama njemu zrakom leti stara ptica i nosi u kljunu ribu. Ispod drveta nabacuju se na pticu ljudi kamenjem, zemljom, klipovima i dr.

Narišite to!

Srednji stepen: 3., 4. i 5. razr. te viši stepen: 6., 7. i 8. razr., odnosno najvažnije u 1., 2. i 3. godištu opetovnice.

1. skupina: Ilustrovanje.

U prikazanom radu 1. i 2. razreda dajemo se mi i na ovim daljim stepenima voditi od svoje djece, koja nam sada posve samostalno i prema svome poimanju ilustruju: zgodne momente iz priča, pripovjesti, povjesti, iz svojih doživljaja i prizora života itd. Za to su osobito podesni i mnogi dječji slobodni pismeni sastavci.

2. skupina: Sistematsko risanje.

(Srednji stepen: 3., 4. i 5. razr.)

Ovo risanje imade 3 odjela:

I. Risanje i slikanje životnih oblika iz svagdanjega vidokruga naše djece.

Za predvježbu ovome risanju služe:

a) Vježbe u motrenju („od naivnoga k svijesnome motrenju“; „od umjetničkog užitka kod motrenja prirode do umjetničkog užitka kod motrenja djela tvorne umjetnosti“) i

b) Tehničke vježbe: α) Temeljni oblici (kružnica, pakružnica, jajnica, špirala i. t. zv. slobodni životni oblici, npr. vegetabilni, koje se sve apstrahira sa dotičnih predmeta i dobro uvježba najprije kredom na velikim zidnim tablama, a zatim ugljenom i drugim sredstvima na papiru i to desnom, lijevom i obim rukama. β) Boje i razna sredstva, kojima se u pučkim školama obično riše, npr.: pasteli, kistovi i bojadisani tuševi ili vodene boje, pero, olovka ugljen i dr.

Iza tih predvježbi rišu se životni oblici (pravi predmeti, ne posebni modeli za risanje! i to sredstvima i tehnikom, što najbolje odgovarjaju. Prikazuje ih se od boje do crno-bijelo; jer je boja dječjemu biću mnogo bliža, nego crno-bijelo, u čemu istom pravi, obrazovani umjetnik ne vidi samo svjetlo i sjenu, nego i boju; ili se izrezuje njihove silhouette od bojadisana papira.

Te životne oblike odabire se prema naprijed naznačenim temeljnim oblicima, npr.: za temeljni oblik kružnicu: обруч, sunce, kotač, kazaljka od ure, lopta, trešnja, jabuka, rotkva i dr.; za temeljni oblik pakružnicu: ogledalo, kefa za vlasi, okvir za sliku, šljiva, misirača, dinja, limun i dr.; za temeljni oblik jajnicu: jaje, ivove macice, kruška žlica i dr.; za temeljni oblik špiralu: puževa kućica, vinova vitica i dr.; za vegetabilne slobodne oblike: prešani svježi listovi (vrbov, jorgovanov, bršljanov, djetelin i dr.), naročito raznobojno jesensko lišće i grančice; cvjetovi i biljke (ivančica, maćuhica, visibaba, jaglac, šafran, kukurijek, slak, jagoda i dr.), i za pravokutne likove (trokute, pravokutnike): školska pločica, ravnalo, zadačnica, listovni zamot i dr.

Prikazuje ih se najprije kao plohe, zatim linijom (šematički), jer linija je apstrakcija, i to na svakom tome stepenu najprije po sjećanju, zatim po predmetu, a onda opet napamet, konačno i plastično, ili ovo samo po predmetu.

Prije plastičnog prikazivanja predmeta modeluje ih se od plastiline, sadre, ilovače. U povoljnim prilikama izrađuje se i kovne odljeve tih stvari, izrezuje ih se iz mekana kamena ili iz drva.

Mjesto ovdje navedene grade prokušao sam na ovom stepenu sa svojom školskom djecom i jednu sasvim drugu gradu za t. zv. sistematsko risanje. Uspjeh je bio vanredan. Stoga i to ovdje prikazujem:

I. Sunce i mjesec.

1. Sunce sa zrakama: a) pastel, b) akvarel.
2. Sunce na vedru nebu (sa svjetlijim prstenom): pastel, akvarel.
3. Sunce među oblacima: pastel, akvarel.
4. Zapadno sunce na razno bojadisanom nebu: pastel, akvarel.
5. Pun mjesec na vedru nebu: pastel, akvarel.
6. Pun mjesec među oblacima: pastel akvarel.
7. Prva ili posljednja četvrt mjeseca na vedru nebu: pastel, akvarel.
8. Prva ili posljednja četvrt mjeseca među oblacima: pastel, akvarel.
9. Polovico mjeseca na vedru nebu: pastel, akvarel.
10. Polovico mjeseca među oblacima: pastel, akvarel.
11. Zapad sunca za gorom: a) silhoueta crnim tušem, b) pastel, c) akvarel.

II. Voće i povrće.

Jabuka, šljiva, kruška, breskva, ribiz, grozd, povrtnica, mrkva, klip kukuruza, mahune, misirača, tikve i dr.

III. Listovi i grančice.

Svježe i jesensko u raznim bojama.

IV. Cvijeće i biljke.

V. Uresi od listova i cvijeća.

VI. Pera, lepiri i slično.

VII. Posude.

Lončići, vrčevi, stucke, tanjuri, zdjele, šerpenje i dr.

VIII. Čaše i staklenke.

Sa zadacima, što su naprijed navedeni za I. i II. razr., dalo bi se veoma uspješno provesti i risanje na srednje a možda i na višem stepenu.

Eto nam dakle tu već 3 sasvim razna načina. Jerbo razni putovi vode u Rim, neka si svatko prema svojim prilikama pronade najbolje risanje svoje djece.

Viši stepen: 6., 7. i 8. razr. odnosno najvažnije u 1., 2. i 3. tečaju opetovnice.

Od plošnog prikazivanja predmeta prelazi se k plastičnom prikazivanju stvari po prirodi u punom svjetlu. Ponajprije se uzimaju okrugli i poluokrugli predmeti, to jest oni, što su postali rotacijom, npr.: lopta, jabuka, trešnja, grozd; šljiva, misirača, ljubenica, limun, jaje, ivove macice, kruška; puževa kućica; staklenka, čaša, lonac (npr. onaj za cvijeće); tanjur, zdjela, šalica, žlica i dr. Zatim se izradu ptičja pera, školjke, lepiri; cvijeće, lišće, (živo i jesensko), grančice, biljke; napokon uglasti predmeti, npr.: knjiga, pernica, kutija i dr.; pak predmeti mješovitih oblika, npr. školjsko posoblje (stol, stolac, klupa, pa zatvoren i napol otvoren ormar, prozor, vrata i dr.); komadi odijela i druge stvari; konačno „Stillebeni“, i to, ako je moguće i u samoj prirodi.

II. Ornamenti.

(Srednji i viši stepen.)

Od uvježbanih životnih oblika, osobito vegetabilnih, komponuju djeca slobodne (s početka naturalističke, a u najvišim godištim a i stilizovane) ornamente.

Za vježbu riše se ili slika i ornamente, kojima je ukrašeno pokućstvo, gradevine i drugi predmeti.

Pri tome se temeljito proučava i rabi osobito lokalnu hrvatsku tradicionalnu pučku umjetnost, navlastito onu tekstilne kućne industrije.

Djecu se također privodi, da iz naprijed navedenih i drugih temeljnih oblika posve samostalno komponuju i razne geometrijske ornamente.

Istom poslije svega toga vježbanja može se pristupiti k stilizovanome ornamentu.

Najprikladnije svoje izvorne ornamente upotrijebe djeca kod ženskoga ručnoga rada; ili se njima ukrašu je za to zgodne predmete.

III. Skiciranje.

(Srednji i viši stepen.)

Ovo je najviši stepen postignutoga uspjeha sve risarske obuke — praktična uporaba risanja. Ono ne prati samo ukupnu školsku obuku, već i sav školski život, pa ga se izdašno rabi kod svih nastavnih predmeta i rada.

Moderna latinska naloga.

Prof. Sovré je 16. majnika 1919 dal v I. gimnazijskem razredu v Ptujju sledečo šolsko nalogo za prestavljenje iz slovenščine v latinščino: „Vojaki! Domovina je v nevarnosti. Krut sovražnik je preplaval našo lepo zemljo. Tužna Koroška plaka. Divje tolpe mučijo in morijo može, žene in otroke. Vojaki, pomagajte jim v nesreči, rešite jih zla! Poženite sovražnika v beg! Bili ste vedno hrabri in radi ste se borili za domovino. Če boste pomljivi svojega junaštva, boste sovražnike premagali in slobodna domovina vam bo hvaležna. Želimo, da izvojujete celo pokrajino, katero je zasedel sovražnik.“ Dijaki so imeli veliko veselje s to nalogo in so jo izdelali precej boljše nego druge naloge.

F. V.

Vojni izpiti.

1. Dijak P., bivši vojak, se javi k izpitu iz zgodovine za VI. gimn. razred. Vprašanje: »Povejte karkoli veste o Lutru!« Odgovor: »Prosim, jaz sem se učil samo o Slovanih.« — 2. Dijak Z., ravno tako bivši vojak, vstopi: »Prosim, da bi me izprašali iz slovenščine za V., VI. in VII. razred.« To je mož! Drugi delajo tri razrede vsaj tri tedne, ta pa kar na en mah vse absolvira. Da vidimo: 1. vprašanje: »Vsebina pesmi Lepa Vida.« Odgovor: »Prosim, tega nisem čital.« 2. vprašanje: »Kaj veste o boju med Pegazom in Lambergarjem?« »Prosim, tega nisem čital.« 3. in zadnje vprašanje: »Povejte karkoli veste o Krstu pri Savici!« Odgovor: »Krst pri Savici je srbska naročna pesem.«

—m—

RAZGLEd.

A. SLOVSTVO.

Kratka zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov. Spisal Matija Pirc, profesor v Mariboru.

Kakor pravi pisatelj v dodatku, ima njegova kratka zgodovina namen, da seznaní Slovence, zlasti preprosto ljudstvo in šolsko mladino, le z najvažnejšimi dogodki naše politične povestnice. Kako potreben je bil tak pregled, kaže že to, da se je prva izdaja kmalu razprodala in se pripravlja druga.

Pisatelj obravnava zgodovino ločeno po Slovencih, Hrvatih in Srbih. Najobširnejše govori o nas Slovencih, manj obširno o Hrvatih in najmanj o Srbih, dasi smo Slovenci bili politično najmanj samostojni in zavedni, Hrvati že bolj, najbolj pa Srbi. Naravno pa zanima človeka najbolj lastna preteklost.

Pripovedujejo se dogodki večinoma časovno po raznih vladarjih, kakor je bilo to do sedaj v navadi, ko se je večkrat zdelo, da je to le bolj zgodovina posameznih vladarskih rodovin. Najbolj se to občuti pri hrvaški zgodovini, na pr. str. 56—61, kjer se tudi omenja, da so umorili celo kraljico vdovo Ludovika Velikega, Sigismundovo ženo pa ujeli in da se je imel Sigismund le Benečanom zahvaliti, da so ga izvolili in kronali za ogrskega kralja in da je dobila njegova ujeta žena zopet svobodo. Ne omenja pa se v novi dobi, kako je sovražna dunajsko-madžarska vlada zlasti po Kluen-Hédervaryju moralno zastupila vse hrvaško javno življenje. Večkrat navaja pisatelj činenice, ne da bi jih spravil v zvezo z ostalimi ali jih nekoliko utemeljil in povdaryl posebe njih pomen. Tako na pr. bi radi izvedeli, odkod ono sovraštvo do Nemcev, radi katerega so bili Slavonci za Ivana Zapoljskega, Hrvati pa za Ferdinanda Habsburškega.

Bolj zadovoljni smo lahko s pregledom slovenske zgodovine. Pisatelj pove pomen posameznih dogodkov, na pr. na str. 13, 21, 28 primerno naslika važne dobe, na pr. tur-

ške vojske, prosvetne razmere, boj za staro pravdo, zlasti pa Ilirijo oživljeno. Ali tudi tu časih pozabi, da piše slovenski pisatelj za slovensko ljudstvo. Pri Kocljju omenja, da sta tedaj prišla med Moravce solunska brata Konstantin in Metod, ki ju je Rastislav sprejel s častjo. To je brezbarvno povedano, kakor bi storil za nas to kak nemški zgodovinar. Saj je Rastislav hotel imeti iz Carigrada učiteljev, ki bi v domačem jeziku proti tujcem Nemcem poučevali ljudstvo. Njun poziv je bilo politično delo prve vrste; čeprav na Moravskem le epizoda, nam kakor le kaj razsvetljuje oni veliki boj in upiranje proti germanstvu, ki ga pisatelj tudi na več mestih omenja.

Za širše slovensko občinstvo ne zadošča le omenjati posamezne dogodke, sodbo o njihovem pomenu pa prepuščati čitatelju, nego treba je dejanje vedno tudi kratko oceniti.

Ta kratki pregled nas pa spominja še nečesa drugega. Naši nasprotniki nam vedno očitajo, da nismo sedaj ujedinjeni Slovenci, Hrvati in Srbi nikaka organska celota. Pisatelj Pirc ugovarja na nekih mestih temu, z razdelitvijo svoje zgodovine pa to našo razcepljenost pravzaprav potrjuje. Ali kakor M. Murko naše starejše jugoslovansko slovstvo skupno obravnava, ne pa deljeno po posameznih južnih Slovanih, tako bodo moral storiti, mislim, tudi naši zgodovinarji. Že v tem kratkem pregledu imamo dokazov za to. Proti Frankom so se dvignili pod Ljudevitom Posavskim južni Slovani od izvira Save do izliva Timoka v Donavo. Sosedni narodi, ki so cela stoletja do danes posegali v naš razvoj, so bili vsem isti: Nemci, Mađžari in Turki. Boj proti njim za lastni narodni obstanek in razvoj je bil skupen Slovincem, Hrvatom in Srbom, čeprav na zunaj nismo bili vedno zedinjeni. Čemu ta skupni boj nenaravno cepiti na posamezna plemena, mesto da ga pod višjim vidikom obravnavamo enotno?

J. K.

Fran Erjavec: Naša Istra. — V Ljubljani 1919. Tiskala in založila Zvezna tiskarna. Cena?

„Malo poznamo Istro, ta kraški, a v svoji tihi revščini vendarle tako prekrasni del svoje zemlje. Danes, ko sega po njem grabežljiva roka italijanskega imperijalizma, se pač zavedamo, da tvorijo Istra s Trstom in Goriško vred vogelni kamen naše nove države. Bližje nam je bil Dunaj od Pazina, Čičarija bolj tuja kakor Švica in bolje smo poznali socialni položaj angleškega delavca kakor istrskega kolona. Sedaj, ko ječi naše Primorje pod težkim jarmom brutalne italijanske okupacije, spoznavamo, da je tudi Istra ud našega telesa in da so tudi Istrijani kri naše krvi — oni del našega naroda; ki je ohranil v kljub trdemu boju z nerodovnitno zemljo in nasilnim tužim izkoriščevalcem skozi dolga stoletja našo besedo ob našem morju. (str. 3.)“

Te besede bi morali imeti v duši zapisane tedaj, ko se nismo zmenili za to, da bi spoznali svojo domovino in jo pokazali svetu. Tedaj bi morali imeti kratke, pregledne spise o naši Istri, o naši Goriški, Koroški. Tedaj bi jih morali čitati doma in spoznavati vsaj iz knjig, česar že nismo spoznali nazorno, tedaj bi morali v raznih jezikih razširjati take spise po svetu. Tedaj... In vendar nam drobna Erjavčeva knjižica pride tudi danes prav, ker nam vsaj enkrat jasno in točno pokaže, kaj izgubimo z domovino „Velega Joža“ in za kaj se bomo morali boriti. Erjavec-Brkin je spoznal to kršno zemljo, vzljubil je njo in njene ljudi; z ljubeznijo pa s temeljitim poznanjem razmer, opremljenim z zadostnim statističnim materialom je napisal to knjižico. Z njo nam je podal pogled na kos lepe zemlje.

Ne, ne — „te zemlje, tega ljudstva ne damo, morje, ki buči ob obalah Istre, mora biti naše, ker je naša pravica do vsega tega prirodna... Osvobojeni Jugoslovani ne bo nikdar pozabil na svojega krvnega brata v Istri“ (19—20).

F. Kranjc.

B ČASOPISNI VPOGLED.*)

a) Članki teoretiške vsebine:

Otrok in družina (F. Fabinc v S. U. 5.) je daljše zasnovano delo, ki obravnava v tej številki slabe socialne razmere naših proletarskih družin. — Bodočnost naše srednje šole (C.); pod tem naslovom komentira dr. J. Debevec ukrepe ljubljanske uradne ankete za preustrojitev srednjega šolstva, koje sklep navajamo danes v zaglavju „To in ono“. Pripominjamo, da se ne strinjamo z naziranjem g. dr.-ja v važnosti klasičnih jezikov, in menda vse ljudskošolsko učiteljstvo stoji na onem stališču, ki ga označuje S. N. v svoji 5. št., kjer polaganje prevetlike važnosti na klasične jezike imenuje anahronizem. — Psihički temelji umjetniške tvorbe (J. Lacković v N. Vj. 8., začetek). — Politicka výchova mládeži (Šk. m. 5.) se zavzema za politično mladinsko vzgojo, le da mora ta biti nepristranska in poštena ter mora imeti v mislih celokupnost, narod. — Menšinová škola se stanoví-ska pedagogického (Dr. F. A. Soukup v P. R.) je članek, čigar vsebino bomo morali začeti proučevati v bodoče tudi pri nas, ker bomo morali tudi sami vzdrževati manjšinske šole svoje in tuje.

b) Članki iz šolskega dela:

O bistvu in smotru volje (F. Lužar v S. U. 5.) je naslov spisu, ki v tej številki uvodoma z fiziološkega stališča obravnava bistvo duševne vaje. — Pouk slabobnadarjenih otrok (A. Lebar v S. U.); v 5. št. se zanimivi in temeljitosti sp zaključuje z razpravljanjem o rokotvornem delu. — Prilogi metodici poučavanja u francuskem jeziku na našim srednjim školama (N. Vj. 7—8.); v spisu govori strokovnjak priv. doc. dr. Petar Skok o omenjeni snovi in daje o nji metodična navodila zlasti glede izgovora in pravopisa v francoščini in sicer z ozirom na praktični smoter, ki naj se stremi k njemu v srednji šoli, in z ozirom na praktično snov, ki naj jo predela. — Računanje s nepotpunim brojevima u sred-

*) Kratice: S. U. = Slov. Učitelj, Č. = Čas, N. Vj. = Nastavni Vjesnik, Šk. m. = Škola měšťanská, Č. U. = Casopis učitelů, P. R. = Pedagogické Rozhledy, Sch. A. = Schaffende Arbeit.

njoj školi" (A. Kondrat v N. Vj. 8.) je članek, ki mu je Mile Cindrić napisal osvrst v isti številki. — P. Sula: Jak sme žili s dětmi vídeňskými (P. R.) — V. Ptáček: Rzsah matematického vyučování na našich učitelských ústavech dle trojích osnov (P. R.). — Ein paar Skizzen aus meinem Anschauungsunterricht (W. Albert v Sch. A. 3.) podaja slike opisovalnega in pripovedovalnega učnega načina.

c) Članki iz šolske zgodovine:

Za Františkem Čádom (P. R.) je naslov spisu, kjer J. Tuma razpravlja o delu pokojnega Čade. — Pedagogické museum Komenského (J. Patočka v P. R.) podaja zgodovinski pregled in notranjo ureditev tega češkega pedagoškega zavoda.

č) Iz šolske organizacije:

Školství v našem statě (A. Čermakova v Č. U.). — Reorganizace učitelského vzdělání (Šk. m.) — primeri „načrt okvirnega zakona o učiteljski izobrazbi na Češkem“ pod „To in ono“. — Česká škola měšťanská v r. 1918. (Šk. m.). — Návštěva měšťanských škol chlapeckých dívkami ve škol. roci 1917/18 (Šk. m. 2.) je statističen pregled v naslovu navedene snovi. — Vyučování „třídní“ nebo „odborné“ na měšťanských školách. Pod tem naslovom se je razvila v Šk. m. živahna diskusija o vprašanju, ali naj se poučuje v meščanskih šolah razredno, ali po strokah kakor doslej. — Die Einheitsschule (E. Engl v Sch. A. 3.) obravnava enotno šolo z vidika, kako bi se na temeljih današnje nemške šole razvila enotna šola, in prihaja do naslednje potrebe preustrojitve: 1. prvih šest let naj se poučuje povsod po istem načinu; 2. francoščina postani povsod neobvezna; 3. gimnazije in realne gimnazije naj se preustrojé po tipu reformnih zavodov frankfurtskih. —è.

Pod naslovom „Narodno šolstvo“ se peča v 3.—4. št. „Časa“ g. A. M. z Načrtom preustrojitve šolstva in narodne vzgoje, kakor ga je sestavil odsek Zaveze jugoslovanskega učiteljstva za preustrojitev šolstva. Načrta ne obravnava podrobneje, marveč se dotika le glavnih in načelnih

vprašanj iz njega. V odgovoru, ki si ga dovoljujem na izvajanja g. A. U.-a, se ne spuščam v podrobnosti, kakor je na pr. vprašanje, ali je „država ali kraljevina SHS v vsakem oziru troimenski jugoslovanski narod“ ali „je politična organizacija tega naroda“. Za šolstvo se mi namreč zdi narodna ideja dovolj jasno označena s tem, če rečemo, da naj „šolstvo služi narodu“ in pa če povemo, da je namen šolstva „narodna izobrazba vse narodove mladine“. Da to ni „edini in najvišji smoter“ vzgoje in pouka, pa nam pove naš § 1. sam, v katerem smo pred narodno vzgojo postavili etično. Ravno vsled tega tako označenega smotra pa se nam zdi tudi nekako čudno, da g. A. U. še posebej poudarja tole: „Smo za narodno vzgojo, smo za enotno organizirano narodno šolo, smo za državni šolski zakon, a vsa ta enotnost ne sme zamoriti življenjskega počela vse vzgoje, verstva“. Naš načrt nikjer ne trdi, da bi mi hoteli to zamoriti v vzgoji, in verouku puščamo tudi vso isto pravico, ki mu gre. Zaradi svobode mišljenja in njene vzgoje pa ne moremo priznavati enostranskega vzgojnega duha, kakor ga daje šolstvu polni vpliv verskih družeb, ne moremo določati za občo vzgojo le enih vzgojnih načel, le enih vzgojnih sredstev. Pri občem razmahu narodnih duševnih sil se nam zdi, da mora vladati obča duševna svoboda, a tudi duševna svoboda v vzgoji.

Nočemo pa naslilja na nobeno plat in zato tudi centralizacije šolstva ne zahtevamo zaradi tega, da bi se hotele „zabraniti vse zasebne verske šole“ ali da bi hoteli v šoli vzgajati po nekaki „enotni državni etiki“, pač pa zato, ker terjamo za šolo neodvisnost. V mislih pa tukaj nimamo toliko duševne, kakor upravno neodvisnost. Neodvisnost torej od one deželne ali pokrajinske „politike“, ki nam je v nedavnih dneh naše šolstvo naravnost ubijala. Res da vidimo danes dobro voljo, da bi to ne bilo več, a vera v njeno udejstvitev je v nas še premala; in da je tako, ni naša krivda! Dobro se zavedamo, da normalno za šolstvo ni centralizacija višek, a skrbeti moramo, da nas le čvrsta in zdrava centralizacija, ki to more, obrani danes takih nedavnih razmer. Mogoče se motimo, a naš čut nam narekuje, da vztrajajmo pri tej svoji zahtevi vsaj do-

tlej, dokler se smatrajo učitelji, da so „le pooblaščenici“ rodbine, države in cerkve, ti pa naj imajo pri vzgoji otrok „prvo in zadnjo besedo.“ Vzlic temu, da učiteljstvo ni voljno še naprej hlapčevati, tudi noče imeti ne „prve“ in ne „zadnje besede“, hoče pa imeti tudi s v o j o b e s e d o. Na priznavano „upravičeno samostojnost v strokovnem oziru“ gledamo s tega vidika, da je pri učiteljevi strokovnosti p r e d u č n o v z g o j n a. V tem oziru je svoboda za učiteljstvo prepotrebna in to tembolj, ker se le svobodno učiteljstvo lahko „vedno globoko zaveda svojega lepega, a silno resnega poklica“. Pri taki svobodi bo stalo v s e učiteljstvo — torej brez vsakršnih to ali onostranskih „večin“ — etično tako visoko, da bo za narod najbolje, če mu izroči otroke v vzgojo brezpogojno.

Danes te idealne višine še nismo dosegli, zato mora biti tudi naš načrt pripravljen na kompromise v marsikateri idealni zahtevi. A na kompromis mora biti pripravljena tudi javnost in vsi faktorji objektivne narodove celote, ker bomo vsi skupaj morali stremiti po tem, da si to novo kulturo, ki naj vodi ves narod do idealne etične višine, šele sezidamo. Sezidali pa jo bomo le na temeljih absolutne poštenosti, a brez nasilnih omejevanj na desno ali na levo.

Pav. Flerč.

C. TO IN ONO.

V anketo za preosnovno srednjega šolstva, ki jo je sklical višji šolski svet v Ljubljani, je pozval poleg srednješolskih šolnikov tudi juriste, zdravnike in zastopnike cerkve. Ker je skrajša razmotrivalo vprašanje, ali je goden čas za temeljito reformo ali ne, dokler se ne razbistri naš politični položaj in se ne ustale notranje razmere, bi se anketa skoraj da razšla, preden bi prišla sploh do razpravljanja. Končno pa je vendar obveljalo mnenje, da z reformo ni mogoče odlašati, marveč se moramo čimprej prilagoditi toku časa. Anketa je začela tedaj najprej obravnavati vprašanje s k u p n e in nižje srednje šole. Ta naj bi bila štiri-razredna in bi se morala ustanoviti v vseh večjih krajih. Poučevali naj bi se na njej sledeči predmeti: verouk, slovenščina, francoščina, latinščina, zemljepis, zgodovina, aritmetika, geometrija, prirodopis, prirodoslovje, risanje, lepopisje, petje, telovadba. Ti predmeti so obvezni; neobvezni pa: nemščina, laščina, tesnopis, stro-

jepisje, glasba. Višja srednja šola bi se cepila v poljubno število oddelkov, n. pr. v humanistični, realni, tehnični, pedagoški, trgovski, poljedelski, vinarški, gozdarski, obrtni, glasbeni itd. oddelek. Mnenja o tej enotni šoli pa so bila zelo različna. Ni se mogla zediniti na izmero, kako naj se razporedi pouk tolikega števila predmetov, ne da bi bila mladina preveč obremenjena, zato je izvolila anketa izmed sebe odsek in mu poverila nalogo, da prouči možnost omenjene nižje srednje šole. Ta ožji odsek je prišel do zaključka, da je enotna spodnja srednja šola nemogoča z ozirom na preveliko število jezikovnih ur, ne glede na to, da ne nudi zaokrožene izobrazbe in zahteva n. pr. znanje latinščine tudi od ljudi, ki jim bo v nadaljnjem učenju ali življenju nepotrebna. V seji ankete, pri kateri so bili navzoči tudi zastopniki ljudskošolskega učiteljstva, ki pred vsem zahteva enotno nižjo srednjo šolo, ki naj bi nadomestovala tudi meščanske šole, je obveljalo mnenje omenjenega ožjega odseka, ki je dobil novo nalogo: prouči naj in izdela načrt srednje šole z največjim številom 30 obveznih tedenskih ur, v katerem številu so vštete tudi ure za telovadbo. To pot je sklenil odsek, da se mu zdi čas za temeljito reformo srednjega šolstva, t. j. za ustvarjanje novih tipov, še prezgoden, pač pa naj se reformira način pouka, v kolikor je izpremembe potreben. Obdrže naj se za enkrat trije tipi: humanistična gimnazija (Ljubljana, Maribor), realna gimnazija (glavni tip) in realka. Števila 30 obveznih tedenskih ur se ni bilo mogoče držati v vseh razredih, vendar ne prekorači načrt odseka nikjer števila 32 (telovadne ure vštete). Po načrtu odseka se uče na humanistični gimnaziji sledeči jeziki: latinščina, grščina, slovenščina, srbohrvaščina, nemščina; na realni gimnaziji: latinščina, slovenščina, srbohrvaščina, nemščina, francoščina. Realka se preustroji v osemrazredno s toliko latinskih ur v spodnjih razredih, da se nauče dijaki toliko latinščine, kolikor se je zahtevalo pri izpitih na vseučilišču, ako so hoteli realci študirati kako stroko, do katere ni bila pot odprta absolventom realke. Po novem načrtu odpadejo ti izpiti in se mora naredbenim potom uveljaviti, da imajo realci pristo pot do vseh vseučiliščnih strok. Vpelje se tudi propedevtični pouk v VII. in VIII. razredu realke v isti meri kot na gimnazijah. Vsem trem tipom sta I. in II. razred s k u p n a, tako da prestopi učenec iz II. razreda brez izpita v III. razred poljubnega tipa. Navedeni jezikovni pouk je obvezen, lahko se pa uče neobvezno še drugi jeziki. Izmed tujih živih jezikov je za realko glavni francoščina. („Izv. dr. slov. prof.“)

Načrt okvirnega zakona o učiteljski izobrazbi na Češkem je izdelalo učiteljsko

društvo „Komenský“ v Prahi, iz katerega posnemamo:

Učitelji osnovnih in osnovno-strokovnih šol se pripravijo za svojo službo na šolskih fakultetah, ustanovljenih pri vseučiliščih v Prahi, Brnu in Bratislavi. Vanje vstopi lahko vsakdo, ki izkaže sposobnost za obisk ostalih fakultet. Na šolskih fakultetah se ustanove sledeče stolice, docenture in zavodi: stolica za enciklopedijo filozofije, za teoretično in praktično pedagogiko, za psihologijo in za pedopsihologijo, za biologijo in fiziologijo z ozirom na človeka, za didaktiko v osnovni šoli skupno z docenturami za specialno metodiko posameznih učnih predmetov in za elementarni razred, za zgodovino in organizacijo šolstva, za šolsko zakonodajo, za zgodovino umetnosti z ozirom na umetniško vzgojo, za splošno godbeno znanstvo z ozirom na umetniško vzgojo; docentura za enciklopedijo narodno-gospodarskih in socialnih znanosti, za osnove družabno-pravnih znanosti; zavodi: pedagoški seminar, zavod za polzkusno pedagogiko in psihologijo, zavod za telesno vzgojo, za zgodovino šolstva, za umetniško vzgojo, pedagoško-glasbeni zavod in vadnice. Vadnice so kot koedukcijske šole z neizbranim materialom, obenem znanstveni polzkusni zavodi za proučevanje novih vzgojeslovnih metod in teorij. Poleg vadnic se ustanovi tudi vzorna materska šola in specialne šole za intelektualno in moralno abnormalne.

Kdor si hoče pridobiti učno usposobljenost za poučevanje na osnovnih šolah, mora študirati vsaj 4 semestre kot reden slušatelj na šolski fakulteti in nato položiti pred posebno komisijo učnosposobljenostni izpit za osnovne šole. Učno usposobljenost za osnovno-strokovne šole dobi, kdor je bil vpisan in se je vzgajal po predpisanem načinu 8 mesecev kot redni slušatelj na šolski ali na drugi fakulteti in napravi učnosposobljenostni izpit za osnovno-strokovne šole. Ta izpit upravičuje tudi do poučevanja na nižji srednji ali na strokovni šoli.

„Škola měšť!“

Preosnova šolstva na Poljskem. Kakor poroča dr. J. Debevec v „Č a s u“ („Bodočnost naše srednje šole“), nameravajo na Poljskem sledečo preosnovo: splošna šola (powszechna) naj traja 7 let; v VII. razredu se splošna ljudskošolska izobrazba zaokroži. V gimnazijo naj prestopijo učenci šole po dovršenem VI. razredu ljudske šole. Gimnazijski studij traja 5 let in se deli v štiri oddelke: a) klasični z latinščino in grščino, b) humanistični z latinščino (brez grščine), c) nefilološki, d) realni. V strokovne šole: učiteljske, trgovske, obrtne, kmetijske itd. prestopajo učenci po dovršenem sedmem razredu splošne šole; obsegajo pa te

šole 2 do 6 letnikov. Na vseučilišče, politehniko, kmetijsko, gozdarsko, živinozdravsko, trgovsko, rudarsko itd. veliko šolo je prost vstop absolventom gimnazij, pa tudi strokovnih srednjih šol (v gotovih slučajih na podlagi posebnega izpita). Za enkrat pa se ustanove za ljudsko šolstvo trirazrednice, a kot pripraviljalnice za gimnazije se po manjših mestih organizirajo takozvani višji ljudskošolski razredi („wydziałowe“), kamor se bodo pošiljali nadarjenejši dečki iz trirazrednic. Šč a s o m a se trirazrednice razširijo v pet- in končno v sedemrazrednice.

Tako poročilo. Ne da bi se hoteli dotikati česa drugega, bi radi izrekli svoje mnenje o ureditvi učiteljskih. Ta hoče napraviti načrt za nižje strokovne šole. Ni nam znano, kakšno stališče zavzema napram načrtu poljsko učiteljstvo, toliko pa je gotovo, da je taka ureditev iz ozirov na splošno šolstvo nemogoča. Splošno izobrazbo učiteljskega naraščaja naj zaključí sedemletna obča osnovna trirazrednica in neposredno tej naj sledi strokovna šola, ki naj učitelja pripravi na njegovo delo. In ta strokovna šola je iste stopnje, kakor ona, ki izobrazuje kmetijstvo, obrtništvo, trgovstvo itd. Še več! Za izobrazbo učiteljstva je odločena edino ta nižja strokovna šola, ostalim stanovom se ustanove tudi velike šole. — O taki ureditvi pa se sploh ne dá razpravljati, ker smo mnenja, da potrebuje višje izobrazbe tudi narodov učitelj in še bolj kakor nekateri drugi stanovi.

Fränčev.

Zakon o otroškem delu. Ko smo v „Popotniku“ lani poročali o oblastvenem mlađinskem skrbstvu, kakor se je v načrtih pripravljalo v pokojni Avstriji, smo omenili tudi načrt za ta zakon. Kakor poroča „Wiener Zeitung“, se je v Nemški Avstriji ta načrt zdaj uzakonil. Njegove glavne določbe so: Dečki in deklice se smejo pred svojim 14. letom uporabljati in zaposlovati le v toliko, kolikor to ne škoduje njihovu zdravju, jih ne ovira v njihovem telesnem ali duševnem razvoju, in na kvar njihovi нравnosti ali jih ne zadržuje od izpolnjevanja njihove šolske obveznosti. Zaposljevanje otrok pod 12. letom je sploh prepovedano. Le pri poljedelstvu in v domačem gospodarstvu se smejo otroci rabiti za lahka dela že z 10. letom. V gostilnah in iztočih otroci ne smejo natakati ali streči gostom. Pri javnih igrah in prireditvah otroci ne smejo sodelovati in se ne zaposlovati. Kdor otroka zaposli, mora za vsakega otroka zahtevati posebni delavski listek. Otroci se lahko zaposlijo le čez dan, nikakor pa v času od 20. zvečer do 7. jutraj. Tudi domače ali poljsko delo ne sme otrokom krajšati nočnega počitka, ki

mora trajati poleti nepretrgoma devet, pozimi nepretrgoma deset ur. —è.

Tečaj za učitelje na obrtnih nadaljevalnih šolah. Na državni obrtni šoli v Ljubljani se bo vršil od 18. avgusta do 6. septembra t. l. strokovni tečaj za izobrazbo učiteljev obrtno-trgovskih predmetov na obrtnih nadaljevalnih šolah. Prošnje za sprejem je poslati do 6. julija t. l. na ravnateljstvo. Glede bližnjih podatkov seopozarja na razglas v uradnem listu deželne vlade za Slovenijo, štev. 104 z dne 11. t. m.

Francozi ó Jugoslovanih.

V francoski reviji „Lectures pour tous“ razpravlja Charles Rabot o Jugoslovanih v članku „Le réveil d'une race chez les Slaves du sud“ (— plemenska probuja pri Jugoslovanih).

Omenja površne meje jugoslovanskega naroda ter poudarja, da bo Jugoslavija imela obseg pol Francije in združila 12 milijonov ljudi. Potem pravi: „Ti Slovani se delijo v tri panoge: na severu v Alpah in v Istri Slovenci, dalje v ravnini med Dravo in Savo ter v Dalmaciji Hrvati in končno Srbi v Bosni, Hercegovini, Srbiji in Črni Gori. Slovenci govorijo posebno narečje, dočim Hrvati in Srbi rabijo skoro isti jezik: toda prvi dvoji pišejo z latinico, zadnji pa s cirilico, t. j. z ruskimi črkami. K temu še pride, da so Slovenci in Hrvati rimskokatoliške, Srbi pa grške (pravoslavne) vere in v Bosni-Hercegovini je pol milijona muslimanov. Spornih točk torej ne manjka med temi bratskimi plemen. Ali bo ustanovitev enotne države znabiti vendar naletela na resne težkoče in bo Jugoslavija postala federacija?“

Pisatelj govori o simpatiji Jugoslovancev do Francozov, ki so leta 1809. ustanovili Ilirijo in do leta 1814. veliko storili za povzdigo dežele. Francoski slavist M. Louis Léger pripoveduje značilno anekdoto: Po zopetni pridobitvi teh pokrajin je prišel avstrijski cesar Franc I., da si jih ogleda. Ko se pelje čez veličasten most, vpraša, kdo ga je sezidal, in dobi odgovor: „Francozi“. Kmalu potem občuduje krasno cesto, ki se je vpenjala v gore, ter vpraša po njenem graditelju; odgovor se glasi: „Francozi so jo napravili“. V nekem mestu vidi ponosno občinsko hišo, zanima se za stavenikametnika, a dobi zopet isti odgovor: „Francozi so postavili to poslopje.“ Nato vzklikne cesar: „Res škoda, da niso delj časa ostali tu!“

Nadalje opisuje v vznesenih besedah lepoto naše zemlje ter jo imenuje Švico na obali Adrije. O prebivalcih pravi: „Čeravno je del Jugoslavije nerodovit (Kras), vendar imajo njeni prebivalci v poljedelstvu in živinoreji glavni vir dohodkov. Slovenci, Hrvati in Srbi se ne izogibajo delu; najmanjši košček rodovitne zemlje obdelujejo z vztrajnostjo in z neumornim delom zmagujejo nad neprijazno zemljo. Tem energičnim delavcem v nekterih krajih povrh še sadjereja doniša zratne dohodke. N. pr. v Hercegovini je sajenje sliv doseglo velik obseg in pred vojno je njihov sad začel konkurirati s pridelki naše pokrajine Agenais (na južnem Francoskem).

Pomembne industrije ni v Jugoslaviji. Nasprotno pa nova država zavzema važno mesto glede mednarodne trgovine. Skoz Ljubljano, Zagreb in savsko dolino gre 'olg železnični tir, ki se na eni strani priključuje na italijansko železnično mrežo, na drugi pa vodi v Beograd in od tam v Carigrad. Ta proga ima postati glavna zveza med zapadno Evropo in obrežjem Bospora: namesto skoz južno Nemčijo, Avstrijo in Ogrsko bo novi orient-ekspres vozil skoz Simolon, Milan, Benetke in porabil to progo v Beograd in Carigrad.“ (Med tem se je ta vlak že vpeljal.)

V našem sporu z Italijo pa pisatelj nagiba na italijansko stran. Opetovano poudarja, da so na vzhodni obali Adrije že tisočletne „številne in mogočne beneške kolonije“, da tamošnja mesta po svoji arhitekturi imajo čisto laški značaj, tako da človek misli, da je v Italiji; da je ostalo prebivalstvo v zaledju in na otokih sicer jugoslovansko, da pa laško prebivalstvo mest po svojem socialnem položaju, po gospodarski delavnosti igra prvo ulogo in odločuje v trgovinskem razvoju dežele. Nadalje poudarja, da Lahi zahtevajo le del vzhodne jadranske obali in da Jugoslovonom ostaja še mnogo izvrstnih pristanišč. Končno omenja, da so meje, kakor jih zahteva Italija, potrebne za njeno varnost, sklicuje se na londonsko pogodbo in konča: „Za zaveznike, ki pogodb ne smatrajo za brezpomembne papirne cunje, odločitev mirovne konference ne more biti dvomljiva.“

Takšno je bilo v začetku aprila stališče Francozov v tem vprašanju: kapitalistično, ker vpoštevata le izvoljene premožne socialne sloje, ne pa večine kmetskega in delavskega prebivalstva, čigar žulji so pridelali to premoženje, na drugi strani pa imperijalistično, ker zagovarja laške zahteve z ozirom na strateško varnost Italije. P. V.

